

**TURUN
YLIOPISTO**
Oikeustieteellinen
tiedekunta

Pakkoavioliittojen kriminalisoinnin kattavuus ihmiskaupparikoksen uutena tarkoituksena

OT00BF79 Ihmiskaupan ehkäisy ja torjunta
ON-työ

Laatija:
Sara Ylimäki

17.4.2025

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

ON-työ

Oppiaine: Oikeustiede

Tekijä: Sara Ylimäki

Otsikko: Pakkoavioliittojen kriminalisoinnin kattavuus ihmiskaupparikoksen uutena tarkoituksperänä

Ohjaajat: Venla Roth ja Jani Hannonen

Sivumäärä: X + 26 sivua

Päivämäärä: 17.4.2025

1.1.2025 voimaan astuneella lakimuutoksella L 696/2024 ihmiskauppaa koskevan rikoslain 25 luvun 3 §:ään lisättiin ihmiskaupparikoksen tarkoitukseksi pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattaminen. Tässä tutkielmassa tarkastelen, kuinka lakimuutos vaikutti pakkoavioliittojen rikosoikeudelliseen rangaistavuuteen sekä minkälaiset seikat edelleen estävät rikosvastuun toteuttamisen käytännössä siltä osin, mihin lainsäädännöllä voidaan ylipäätään. Työn tavoitteena on antaa kokonaisvaltainen kuva rangaistavuuden alasta teoriassa sekä käytännössä. Tutkielmassani käytän lainopillista metodia, sillä tavoitteenani on selvittää lakimuutoksen tarkoitusta ja mahdollisia puutteita. Tutkielmani pääasiallisia lähteitä ovat lakimuutoksen lainvalmisteluaineisto, erityisesti hallituksen esitys HE 65/2024 vp, oikeuskirjallisuus sekä aihepiirin tutkimukset ja selvitykset. Hyödynnän lisäksi lainvalmistelutyön osana annettuja asiantuntijalausuntoja mahdollisimman kattavan selvityksen sekä useiden eri näkökulmien huomioimiseksi.

Tutkielmassani selviää, että lakimuutos L 696/2024 on merkittävästi selkeyttänyt aiempaa oikeustilaa sekä paikoittain myös laajentanut rikosoikeudellisen vastuun aluetta. Lakimuutoksella pakkoavioliitto ja siihen rinnastettava liitto saivat myös ensimmäiset kansalliset määritelmänsä. Lakimuutos huomioi entistä paremmin muun muassa psykologisen kontrollin, yhteisöllisen väkivallan ja sukupuolistuneen väkivallan merkityksen pakkoavioliittotapauksissa, mikä edistää pakkoavioliittojen rikosoikeudellisen rangaistavuuden toteutumista käytännössä paremman tapausten tunnistamisen myötä. Toisaalta lakimuutoksella on myös negatiivisia vaikutuksia. Lakimuutos esimerkiksi mahdollistaa täysi-ikäisyyttä lähestyvien uhrien tapauksissa tapauskohtaisen arvioinnin siitä, onko kyseessä ihmiskauppana arvioitava pakkoavioliitto vai ei. Tämä voi lisätä säännökseen liittyvää epävarmuutta sekä aiheuttaa tulkinta- ja rajanveto-ongelmia. Lakimuutoksella vahvistettiin myös oikeuskäytännössä syntynyt väärä tulkinta liittyen painostukseen ihmiskaupparikoksen keinona, mikä voi johtaa tekojen arvioimiseen ihmiskaupan tavallisena muotona, vaikka kyseessä olisi törkeän tekemuodon täyttävä rikos.

Tutkielmani perusteella huomataan, että lakimuutos L 606/2024 edisti pakkoavioliittojen rikosoikeudellista rangaistavuutta merkittävästi, mutta lakimuutos ei yksinään pysty turvaamaan uhrien oikeussuojaa käytännössä. Todellinen suoja edellyttää lisäksi riittävästi resursseja sekä koulutusta, jotta vaikeastikin havaittavia tapauksia tunnistetaan. Lakimuutos ei myöskään ollut täydellinen, vaan myös sääntelyä tulee tulevaisuudessa kehittää edelleen.

Avainsanat: ihmiskauppa, pakkoavioliitto, siihen rinnastettava liitto, psykologinen kontrolli, sukupuolistunut väkivalta, kriminalisointi

Sisällys

Pakkoavioliittojen kriminalisoinnin kattavuus ihmiskaupparikoksen uutena tarkoituksena	I
Lähteet	IV
Lyhenteet	X
1 Johdanto	1
1.1 Tutkimuksen tausta.....	1
1.2 Tutkimuskysymykset, metodit ja rakenne.....	2
2 Aiempi oikeustila sekä muutoksen paine	3
3 Pakkoavioliitot ihmiskauppana	6
3.1 Ihmiskaupan tunnusmerkistö.....	6
3.2 Psykologinen kontrolli osana ihmiskaupan keinoja ja tekotapoja	8
3.3 Tahallisuus ja suostumus.....	12
4 Pakkoavioliittojen erikoispiirteet	15
4.1 Rangaistavuuden rajat: liitosta poistumisen estäminen sekä ”siihen rinnastettava liitto”	15
4.2 Sukupuolistunut väkivalta ja yhteisöllisyys.....	19
5 Suhde muihin rikosnimikkeisiin	22
5.1 Erilliset ja liitännäiset rikokset.....	22
5.2 Törkeän ja tavallisen tekemuodon välinen rajanveto	23
6 Johtopäätökset	25

Lähteet

Kirjallisuus

- Aarnio, Aulis, Laintulkinnan Teoria: Yleisen oikeustieteen oppikirja. Werner Söderström Osakeyhtiö 1988.
- Albrecht, Hans-Jörg, Measuring Human Trafficking, s. 37-51 teoksessa Haverkamp, Rita – Herlin-Kernell, Ester – Lernestedt, Claes (toim.), What is Wrong with Human Trafficking?: critical perspectives on the law. Hart Publishing 2019.
- Frände, Dan, Allmän straffrätt. Helsingin yliopisto 2012.
- Hansen, Saana – Sams, Anni – Jappinen, Maija – Latvala, Johanna, Kunniakäsitykset ja väkivalta – selvitys kunniaan liittyvästä väkivallasta ja siihen puuttumisesta Suomessa. Ihmisoikeusliitto 2016.
- Hong, Tuuli, Yhteisö, kontrolli ja oikeuden konteksti – Suojaako rikoslaki yhteisöllisen väkivallan uhria? Lakimies 3-4/2017, s. 362—386.
- Hong, Tuuli, Kohtaako lainsäädäntö pakkoavioliiton uhrin? Lakimies 1/2020, s. 3–27.
- Hopper, Elizabeth – Hidalgo, José, Invisible chains: psychological coercion of human trafficking victims. Intercultural human rights law review, 1, 185, 2006.
- Jokinen, Anniina – Pekkarinen, Anna-Greta – Rantanen, Jessiina, "Never easy" – Enhancing response and support to victims of forced marriage. HEUNI report series no. 106, 2024.
- Jokinen, Anniina – Pekkarinen, Anna-Greta, "Long journey" – Toolkit for Supporting Victims of Forced Marriage. HEUNI report series no. 108, 2024.
- Kainulainen, Heini – Kaittila, Anniina – Nylén, Hanna – Helin, Eija-Liisa, Oikeudellisia näkökulmia parisuhteessa tapahtuvaan taloudelliseen väkivaltaan. Oikeus, 4/2023, s. 266-276.
- Kemppinen, Heikki – Tapani, Jussi, Rangaistuksen määrääminen ja ennakkopäätöksiä koskeva tulkintaoppi. Lakimies 7-8/2020, s. 1035-1059.
- Koivukari, Kristiina – Korkka-Knuts, Heli – Mahmood, Venus – Melander, Sakari: Ihmiskauppa ja sen lähirikokset. Säännösten soveltamiskäytäntö. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022:18.
- Korkman, Julia, Ihmiskauppa: Pakottava kontrolli ja rikostutkintaan liittyvä kuulustelu. HEUNI Policy brief 2/2023.

- Könönen, Petri, Tuomitsemiskynnyksestä rikosasiassa, s- 87-98 teoksessa Ojala, Timo – Lappalainen, Juha, Kirjoituksia todistusoikeudesta. Helsingin hovioikeus 2006.
- Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Helenius, Dan – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka, Rikosoikeus. Alma Media Finland Oy 2022.
- Mäkipää, Leena – Helenius, Dan – Hietanen, Arto – Hong, Tuuli – Koivuniemi, Leena – Latvala, Johanna – Pakarinen, Maritta – Sibelius, Heli – Viuhko, Minna – Yli-Hemminki, Esko, Avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkeyttäminen. Työryhmän mietintö 2024:7.
- Olsson, Nanni, Pakkoavioliiton kriminalisointi Suomessa. Helsinki Law Review 1/2019, s. 92-121.
- Pihlaja, Saara – Piipponen, Juulia, Selvitys Rikosuhripäivystyksen asiakkuudessa olevien seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tapauksista ja tilanteista. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2023:23.
- Psaila, Emma – Leigh, Vanessa – Verbari, Marilena – Fiorentini, Sara – Dalla Pozza, Virginia – Gomez, Ana, Forced Marriage from a Gender Perspective. Directorate General for Internal Policies, Policy Department C: Citizen's Rights and Constitutional Affairs. Study for FEMM Committee. European Parliament 2016.
- Roth, Venla – Luhtasaari, Mia, Suomi torjuu ihmiskauppaa: Ihmiskaupan vastainen toimintaohjelma. Oikeusministeriön julkaisuja, mietintöjä ja lausuntoja, 2021:15.
- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Hyttinen, Tatu, Rikosoikeuden yleinen osa: Vastuuoppi. Alma Talent 2019.
- Toivonen, Virve. Pakkoavioliittojen esiintyminen ja ilmitulo Suomessa. Selvitysmuistio. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti 2017.
- Tuori, Kaarlo, Yleiset opit: mitä ne ovat, mitä niillä tehdään ja miten niitä kehitetään? Joensuun yliopisto 2002.
- Törmä, Sinikka – Pentikäinen, Merja, Tavoitteena naisiin kohdistuvasta väkivallasta ja perheväkivallasta vapaa Suomi: Naisiin kohdistuvan väkivallan vähentämisen ohjelmasta Istanbulin sopimuksen toimeenpanoon. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016:15.
- Valovirta, Anni – Kainulainen, Heini, Lapsi ihmiskaupan kohteena -selvitys.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2024.

Villacampa, Carolina – Salat, Marc, Legal Approaches to forced marriage: An overview. HEUNI report series no. 104, 2024.

Winterdyk, John – Jones, Jackie, The Palgrave International Handbook of Human Trafficking. Springer International Publishing AG 2019.

Virallislähteet

Asetus orjuuden, orjakaupan ja orjuuteen verrattavien järjestelmien ja käytännön tukahduttamista koskevan lisäsopimuksen voimaansaattamisesta SopS 17/1959.

Council of Europe, Forced marriage and child marriages. Parliamentary Assembly Resolution 1468, 2005.

Euroopan unionin perusoikeuskirja 2000/C 364/01.

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2011/36/EU ihmiskaupan ehkäisemisestä ja torjumisesta sekä ihmiskaupan uhrien suojelemisesta ja neuvoston puitepäätöksen 2002/629/YOS korvaamisesta.

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2024/1712/EU ihmiskaupan ehkäisemisestä ja torjumisesta sekä ihmiskaupan uhrien suojelemisesta annetun direktiivin 2011/36/EU muuttamisesta.

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2024/1385/EU naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjumisesta.

HE 34/2004 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 103/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 65/2024 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain 25 luvun 3 §:n muuttamisesta.

LaVM 15/2014 vp. Lavivaliokunnan mietintö: Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi, HE 103/2014 vp.

Oikeusministeriö, Pakkoavioliitot ja rikosoikeudelliset seuraamukset. 2020.

Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja. Arviomuistio avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta 2021:29.

Tasavallan presidentin asetus kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen ihmiskauppaa koskevan

lisäpöytäkirjan voimaansaattamisesta ja lisäpöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta SopS 71/2006 (Palermon sopimuksen lisäpöytäkirja).

TyVM 15/2014 vp. Työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan mietintö: Hallituksen esitys eduskunnalle naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymisestä sekä laeiksi yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaan saattamisesta, rikoslain 1 luvun 11 §:n muuttamisesta ja ulkomaalaislain 54 §:n muuttamisesta, HE 155/2014 vp.

Valtioneuvoston asetus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta SopS 53/2015 (Istanbulin sopimus).

Oikeustapaukset

KKO 2022:2

Tuomio 15.11.1996. 17862/91. Cantoni v. Ranska.

Turun hovioikeus. Tuomio 21/116003, asianro R 19/1573, lainvoimainen. 15.4.2021.

Medialähteet

Varha.fi, Väkivallan monimuotoiset vaikutukset terveyteen ja hyvinvointiin.

Luettavissa <https://www.varha.fi/fi/palvelut/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-palvelut/vakivallan-monimuotoiset-vaikutukset-terveyteen-ja-hyvinvointiin>. Luettu 20.2.2025.

Muut lähteet

Council of Europe. Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence Istanbul, Treaty Series - No. 210. Istanbul 2011. (Istanbulin sopimuksen selitysmuistio).

Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO): Baseline Evaluation Report, Finland, 2019.

- Huttunen, Nina (Etelä-Suomen syyttäjäalue), Lausunto työryhmämietintöön pakkoavioliittojen rangaistavuuden selkeyttämisestä 5.4.2024.
- Hyttinen, Tatu, Lausunto työryhmämietintöön pakkoavioliittojen rangaistavuuden selkeyttämisestä 22.4.2024.
- International Labour Organization, Global Estimates of Modern Slavery: Forced labour and Forced Marriage 2021.
- Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä, Ihmiskaupan vuosikatsaus 2024.
- Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä, Ihmiskaupan vuosikatsaus 2023.
- Ihmiskaupan vastaista toimintaa koskevan Euroopan neuvoston yleissopimuksen SopS 44/2012 valvontaelimen (GRETA) Suomea koskevan toisen valvontakierroksen suositukset, GRETA(2019)06.
- Jokinen, Anniina – Ollus, Natalia – Korkman, Julia (HEUNI), Lausunto työryhmämietintöön pakkoavioliittojen rangaistavuuden selkeyttämisestä 22.4.2024.
- Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen noudattamista valvovan komitean (CEDAW-komitean) suositukset koskien Suomen kahdeksatta määräaikaisraporttia kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen SopS 68/1986 täytäntöönpanosta, CEDAW/C/FIN/CO/8, 31.10.2022.
- Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen noudattamista valvovan komitean (CEDAW-komitean) yleissuositus nro 31, CEDAW/C/GC/31.
- Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen noudattamista valvovan komitean (CEDAW-komitean) yleissuositus nro 35, CEDAW/C/GC/35.
- Kimpimäki, Minna, Lausunto työryhmämietintöön pakkoavioliittojen rangaistavuuden selkeyttämisestä 20.4.2024.
- Kopperoinen, Heikki – Salomaa, Maarit (Helsingin poliisilaitos), Lausunto työryhmämietintöön pakkoavioliittojen rangaistavuuden selkeyttämisestä 18.4.2024.
- Leppänen, Tatu – Alaranta, Jussi (Korkein oikeus), Lausunto työryhmämietintöön pakkoavioliittojen rangaistavuuden selkeyttämisestä 8.5.2024.
- Niemi, Veli-Mikko – Malja, Marjo (Sosiaali- ja terveysministeriö), Lausunto

työryhmämietintöön pakkoavioliittojen rangaistavuuden selkeyttämisestä
18.4.2024.

Pirjatanniemi, Elina – Grans, Lisa (Åbo Akademi, ihmisoikeusinstituutti), Lausunto
työryhmämietintöön pakkoavioliittojen rangaistavuuden selkeyttämisestä
22.4.2024.

Pöysti, Tuomas – Lehtimäki, Juho (Oikeuskanslerinvirasto), Lausunto
työryhmämietintöön pakkoavioliittojen rangaistavuuden selkeyttämisestä
8.4.2024.

Salminen, Mika – Pouta, Anneli – Koukkula, Mimmi (Terveysten ja hyvinvoinnin
laitos), Lausunto työryhmämietintöön pakkoavioliittojen rangaistavuuden
selkeyttämisestä 22.4.2024.

Savurinne – Heidi (Syyttäjälaitos), Lausunto työryhmämietintöön pakkoavioliittojen
rangaistavuuden selkeyttämisestä 16.4.2024.

Tuominen, Jenni – Gerbert, Natalie (Monika-Naiset liitto ry), Lausunto
työryhmämietintöön pakkoavioliittojen rangaistavuuden selkeyttämisestä
19.4.2024.

Ulkoministeriö: Lehdistötiedote 105/2015: Suomi hyväksyi naisiin kohdistuvan
väkivallan ehkäisemistä ja torjumista koskevan sopimuksen. 17.4.2015

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), Global Report on Trafficking in
Persons. United Nations Publication 2016.

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), Global Report on Trafficking in
Persons. United Nations Publication 2024.

Valovirta, Anni (Yhdenvertaisuusvaltuutettu), Lausunto työryhmämietintöön
pakkoavioliittojen rangaistavuuden selkeyttämisestä 19.4.2024.

Välimaa, Asko – Mantila, Sanna – Numminen, Jesse (Helsingin hovioikeus),
Lausunto työryhmämietintöön pakkoavioliittojen rangaistavuuden
selkeyttämisestä 22.4.2024.

Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuskomitea. Loppupäätelmät Suomen
seitsemännestä määräaikaishetimitistä 1.4.2021. CCPR/C/FIN/CO/7.

Åberg, Leena-Kaisa – Iskala-Blomster, Katarina – Trejnar, Elisa (Rikosuhripäivystys),
Lausunto työryhmämietintöön pakkoavioliittojen rangaistavuuden
selkeyttämisestä 18.4.2024.

Lyhenteet

EU	Euroopan unioni
GRETA	Group of Experts on Action Against Trafficking in Human Beings, Euroopan neuvoston ihmiskaupan vastaisen toiminnan asiantuntijaryhmä
GREVIO	Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence, Euroopan neuvoston naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan vastaisen toiminnan asiantuntijaryhmä
HE	hallituksen esitys
HEUNI	The European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations; Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti
HO	hovioikeus
ILO	International Labour Organization, Kansainvälinen työjärjestö
KKO	Korkein oikeus
OK	Oikeudenkäymiskaari 4/1734
PL	Suomen perustuslaki 731/1999
RL	Rikoslaki 39/1889
RIKU	Rikosuhripäivystys
UNODC	United Nations Office on Drugs and Crime, YK:n Huumevalvonta- ja rikollisuudentorjuntaohjelma

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen tausta

Pakkoavioliittojen, kuten ihmiskaupan muutoinkin, todellista esiintymistä on vaikea määrittää muun muassa sen piiloutuneisuuden, erilaisten mittaustapojen – ja kriteerien mutta myös tutkimustulosten mahdollisen politisoituneen tarkoituksen vuoksi.¹ Erilaisiin arvioihin on siis hyvä suhtautua varauksella. Suurimpien arvioiden mukaan pakkoavioliitoissa eli vuonna 2021 jopa noin 22 miljoonaa ihmistä ympäri maailman, kun taas toisen arvion mukaan vuosina 2020-2023 pakkoavioliiton uhreja tunnistettiin noin reilu 2000.² Suomessa ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään otettiin vuonna 2024 jopa 66 uutta asiakasta, joiden arvioitiin olevan pakkoavioliiton uhreja, ja Monikulttuuristen naisjärjestöjen kattojärjestö Monika-Naiset ry kertoo vuosittain noin 30–40 naisen hakevan heiltä apua pakkoavioliittotilanteisiin.³ Pakkoavioliittojen todellisesta esiintymismäärästä huolimatta yksimielistä on se, että tunnistettujen tapausten määrä ei kerro ilmiön todellisesta esiintymisestä.⁴ Pakkoavioliitot ovatkin suomalaisessa rikosprosessissa lähes täysin vieras ilmiö.⁵

Pakkoavioliitossa ei ole kyse vain huonosta avioliitosta, vaan kyseessä on ihmisoikeusloukkaus.⁶ Pakkoavioliitot ovat sukupuolittunutta väkivaltaa, joka kohdistuu etenkin naisiin ja tyttöihin, mutta myös miehiä ja poikia on pakkoavioliittojen uhreina.⁷ Kunniaväkivallan lisäksi pakkoavioliiton taustalla voi olla esimerkiksi oleskeluluvan saaminen tai muut kulttuuriset tai taloudelliset tekijät.⁸ Pakkoavioliittoja esiintyy myös ympäri maailman, vaikka ne saattavatkin joissain paikoissa ja kulttuureissa olla muita yleisempiä.⁹ Samoin pakkoavioliiton esiintymistapoja on monia. Pakkoavioliitoissa uhriin kohdistetaan esimerkiksi fyysistä tai henkistä väkivaltaa, häntä uhataan koko lähiyhteisön hylkäämisellä tai häntä kontrolloidaan taloudellisesti.¹⁰ Pakkoavioliittoon liittyy usein myös

¹ Albrecht 2019, s. 37-39.

² ILO 2021, s. 59 sekä UNODC 2024, s. 20.

³ Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä 2024 sekä Tuominen – Gerbert (Monika-Naiset liitto ry) 2024.

⁴ Kansainvälisesti ks. UNODC 2016, s. 83 sekä Winterdyk – Jones 2019, s. 645. Kansallisesti ks. Toivonen 2017, s. 9.

⁵ Toivonen 2017, s. 8. Ks myös Roth – Luhtasaari 2021, s. 18-19.

⁶ Euroopan unionin perusoikeuskirja, 1 luku 5 art. Huomaa myös mm. oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen (1 luku 4 art.) sekä oikeus solmia avioliitto ja perustaa perhe (2 luku 9 art.).

⁷ UNODC 2024, s. 15 ja s. 20 sekä Jokinen – Pekkarinen – Rantanen 2024, s. 16.

⁸ ILO 2021, s. 69 sekä Toivonen 2017, s. 8.

⁹ UNODC 2024, s. 37.

¹⁰ ILO 2021, s. 69 sekä Toivonen 2017, s. 11.

muuta rikoksia kuten pahoinpitely ja raiskaus.¹¹ Pakkoavioliiton vaikutukset uhrin elämään voivat olla sekä henkisesti että fyysisesti erittäin vakavia.¹² Pakkoavioliittoihin tulee täten suhtautua vakavasti ja vaikuttavasti myös rikosprosessissamme.

1.2 Tutkimuskysymykset, metodit ja rakenne

Tutkimuskysymykseni on: kuinka lakimuutos L 696/2024 vaikuttaa pakkoavioliittojen rikosoikeudelliseen rangaistavuuteen?

Tutkimuskysymykseeni pyrin vastaamaan ensisijaisesti arvioimalla lakimuutoksen L 696/2024 vaikutusta rangaistavuuden kattavuuteen sekä selkeyteen. Työssäni tuon lisäksi esiin mahdollisia lakimuutokseen liittyviä seikkoja, jotka voivat kuitenkin tosiasiallisesti estää rikosvastuun toteutumisen. Työn tavoitteena on siten antaa kokonaisvaltainen kuva rangaistavuuden alasta teoriassa sekä käytännössä. Tutkielmassani käytän lainopillista metodologiaa, sillä tavoitteenani on selvittää lainsäädännön tarkoitusta sekä mahdollisia puutteita.¹³ Työni pääasiallisia lähteitä ovat lakimuutoksen lainvalmisteluaineistot, merkityksellisimpänä itse hallituksen esitys HE 65/2024 vp, sekä aihepiirin kirjallisuus ja aiheeseen liittyvät tutkimukset ja selvitykset. Lisäksi hyödynnän lainvalmisteluprosessin osana annettuja asiantuntijalausuntoja tuodakseni esiin mahdollisimman monia näkemyksiä sekä arvioita, ja koska aiheen tuoreuden vuoksi varsinainen oikeuskirjallisuus aiheesta on vähäistä. Tutkimuskysymystä käsittelemäni lähtökohtaisesti pelkästään kansallisista näkökulmista pieniä taustoitukseen ja oikeudelliseen sääntelyyn liittyviä poikkeuksia lukuun ottamatta.

Notaariryöni olen kirjoittanut yhdessä Heini Leinosen, Melissa Viljan ja Elina Österin kanssa laaditun seminaarityön ”Ihmiskaupan tunnistamisen haasteet suomalaisessa rikosprosessissa; Näkökulmana psykologinen kontrolli” pohjalta. Oma osuuteni seminaarityöstä käsittelee lakimuutoksen L 696/2024 vaikutusta pakkoavioliittojen tunnistamiseen siltä osin, kuin psykologinen kontrolli on lakimuutoksessa huomioitu. Tämä notaariryö täten laajentaa seminaarityön omaa osuuttani sekä näkökulman että aiheen osalta.

¹¹ Åberg – Iskala-Blomster – Trejnar (Rikosuhripäivystys) 2024.

¹² Jokinen – Pekkarinen – Rantanen 2024, s. 27.

¹³ Aarnio 1998, s. 57. Lainopillisella metodilla tarkoitetaan voimassa olevia säädöksiä tulkitsevaa ja systematisoivaa lähestymistapaa, jonka tarkoituksena on selvittää niiden merkityssisältöä.

2 Aiempi oikeustila sekä muutoksen paine

Kansainvälisesti pakkoavioliitto katsotaan vaihtelevasti kuuluvan ihmiskaupan alaisuuteen ja vaihtelevasti se katsotaan taas omaksi ihmisoikeusloukkauksekseen, ja siksi se onkin säädetty rangaistavaksi eri tavoin ympäri maailman.¹⁴ Kansainvälisesti ihmiskaupalla tarkoitetaan yksinkertaistettuna vakavaa henkilöön kohdistuvaa rikosta, jossa henkilö saatetaan alisteiseen asemaan ja hyväksikäytön kohteeksi hyväksikäyttötarkoituksessa.¹⁵ Suomessa pakkoavioliitot on katsottu ihmiskaupaksi, ja mahdolliset pakkoavioliittotilanteet on katsottu tulevan kriminalisoiduksi ensisijaisesti rikoslain ihmiskauppana (RL 25:3 §) tai törkeänä ihmiskauppana (RL 25:3a §). Tarkemmin pakkoavioliitot on katsottu aiemmin kuuluvan ihmiskauppasäännöksen ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin.¹⁶ Pakkoavioliitot ovat voineet tulla arvioituiksi myös RL 25:8§:n pakottamisena tai RL 25:7§:n laittomana uhkauksena.

Pakkoavioliitolle ei taas ole yhtä yksiselitteistä kansainvälistä määritelmää.¹⁷ Esimerkiksi Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (Istanbulin sopimus)¹⁸, joka on Euroopan ensimmäinen oikeudellisesti sitova sopimus naisten suojelemiseksi väkivallalta,¹⁹ ei sisällä pakkoavioliiton määritelmää, vaikkakin sen selitysmuistiosta voidaan saada jotain osviittaa.²⁰ YK:n vuoden 1956 lisäsopimuksessa orjuuden, orjakaupan ja orjuuteen verrattavien järjestelmien ja käytännön tukahduttamisesta pakkoavioliitolla tarkoitetaan yksinkertaistettuna naisen luovuttamista tai henkilön oikeutta luovuttaa nainen raha- tai luontaisuuritusta vastaan.²¹ Euroopan neuvosto on taas vuonna 2005 määritellyt pakkoavioliiton liitoksi, jossa vähintään toinen osapuoli on ilman vapaata ja täyttä suostumusta.²²

Suomessa valittu pakkoavioliittojen kriminalisointitapa osoittautui kuitenkin kansainvälisesti riittämättömäksi. Kansainvälistä painetta ovat luoneet etenkin Suomea sitovien sopimusten valvontaelimien suositukset, merkittävimpana Istanbulin sopimuksen noudattamista valvovan

¹⁴ Ks. muun muassa Villacampa – Salat 2024, s. 15- 17. Ks. myös Winterdyk – Jones 2019, s. 642-644.

¹⁵ Palermon sopimuksen lisäpöytäkirjan SopS 71/2006 artikla 3(a) sekä tarkennuksena 3(b). Ks. myös Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2011/36(EU) sekä tämän muutos (EU)2024/1712.

¹⁶ HE 34/2004, s. 97.

¹⁷ Psaila ym. 2016, s. 9-10.

¹⁸ Istanbulin sopimus SopS 53/2015.

¹⁹ Ulkoministeriö 2015.

²⁰ Council of Europe Treaty Series - No. 210, 2011, kohdat 195-197.

²¹ SopS 17/1959, artikla 1(c). Lisäsopimusta käytettiin arvioitaessa ihmiskauppasäännöksen ”muita ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita”, joihin pakkoavioliitot aiemmin kuuluivat.

²² Council of Europe 2005.

GREVIO:n suositus, jossa on katsottu, ettei Suomen nykyinen lainsäädäntö kata kaikkia avioliittoon pakottamisen muotoja.²³ Myös YK:n ihmisoikeuskomitea, kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen (CEDAW-sopimus) komitea sekä ihmiskaupan vastaista toimintaa koskevan Euroopan neuvoston yleissopimuksen valvontaelin GRETA ovat antaneet Suomelle suosituksensa koskien pakkoavioliiton kriminalisointia.²⁴ Painetta luovat myös erinäiset kansainväliset sopimukset, jotka eivät yksinomaan liity ihmiskauppaan tai pakkoavioliittoon. Tällaisista mainittakoon muun muassa Euroopan ihmisoikeussopimus, YK:n yleissopimus, EU:n perusoikeuskirja sekä lasten osalta myös YK:n yleissopimus lasten oikeuksista. Vaikka osa toimijoista ohjaa rangaistavuutta ihmiskaupan suuntaan (EU) ja osa erilliskriminalisoinnin suuntaan (mm. GREVIO ja CEDAW-komitea), yksimielistä oli muutoksen tarve.

Mainittakoon, että vuonna 2024 aiempaa ihmiskauppadirektiiviä muutettiin siten, että pakkoavioliitto mainitaan suoraan yhtenä hyväksikäytön muodoista. Uusi direktiivi täten velvoittaa Suomen suoraan säätämään pakkoavioliitot selkeästi rangaistavaksi ihmiskauppana.²⁵ Lisäksi Euroopan parlamentti ja neuvosto antoivat 14.5.2024 direktiivin naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjumisesta, ja myös tämä direktiivi suoraan velvoittaa Suomen säätämään pakkoavioliitot rangaistaviksi.²⁶ Nämä olisivat siten toimineet viimeisenä kansainvälisenä sysäyksenä kansallisen sääntelyn kehittämiseksi, jollei valmistelu olisi alkanut jo aiemmin.

Kansainvälisen paineen lisäksi myös kansallisesti on havaittu haasteita aiemmassa sääntelyssä, mikä on luonut painetta sääntelyn muuttamiseksi. Pakkoavioliittoja ei aiemmin erikseen mainittu rikoslaissa, ja hallituksen esityksessä HE 34/2004 ne mainittiin ilman tarkempaa määritelmää viitaten lisäsopimukseen orjuuden, orjakaupan ja orjuuteen verrattavien järjestelmien ja käytännön tukahduttamisesta.²⁷ Oikeuskirjallisuudessa on arvosteltu etenkin pakkoavioliiton rangaistavuuden ilmenemistä vain lain esitöistä, ihmiskauppasäännöksen vaikeaselkoisuutta sekä tulkintavaikeuksia liittyen pakkoavioliiton määritelmään ja kattavuuteen esimerkiksi sen osalta, kattaako se myös ei-juridiset liitot ja

²³ GREVIO 2019, s. 42 (kohta 150).

²⁴ YK:n ihmisoikeuskomitea 2021. CEDAW-komitean suositukset Suomelle 2022 sekä yleissuosituksen nro 31 ja 35. GRETA 2019.

²⁵ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU)2024/1712. Aiemmin 2011/36(EU).

²⁶ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2024/1385, toinen luku, 4 artikla.

²⁷ SopS 17/1959, artikla 1(c).

liitosta poistumisen estämisen.²⁸ Myös jo hallituksen esityksen HE155/2014 vp yhteydessä tuotiin esiin tarve arvioida nykyisen sääntelyn riittävyttä.²⁹ Oikeusministeriön arviomuistion mukaisesti muutokset eivät ole ehdottomasti tarpeen kansainvälisten velvoitteiden täyttämiseksi, mutta rikoslain täsmennystä voitaisiin harkita.³⁰ Ihmiskauppa ja sen lähirikokset -tutkimuksessa taas havaittiin, että ihmiskaupparikoksen luonteen ja ihmiskauppaa koskevan lainsäädännön tarkoituksen ja sisällön ymmärtämisessä on vaikeuksia. Tutkimuksen mukaan rikosprosessissa ei muun muassa ymmärretty, mitä pakkoavioliitolla tarkoitettiin ja tuliko liiton sisältää erikseen ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita.³¹

Vastauksena edellä mainittuun paineeseen ja ongelmiin rikoslain 25 luvun 3 §:n ihmiskauppasäännökseen lisättiin omaksi ihmiskaupateon tarkoituksena henkilön saattaminen pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon. Lakimuutos astui voimaan 1.1.2025.

Muutoksen jälkeen rikoslain 25:3 mukaan henkilö on tuomittava ihmiskaupasta, jos tämä käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa taikka toista painostamalla, erehdyttämällä tai erehdystä hyväksi käyttämällä, maksamalla korvauksen toista määräysvallassaan pitävälle henkilölle tai ottamalla vastaan sellaisen korvauksen ottaa toisen määräysvaltaansa, värvää toisen taikka luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa toisen hänen saattamiseksi 20 luvun 10 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetun tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, pakkotyöhön, pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin taikka elimien tai kudoksien poistamiseksi. Säännöksen toisen momentin mukaisesti 18-vuotta nuorempien osalta keinojen täyttymistä ei edellytetä. Yritys on rangaistava.

²⁸ Muun muassa Olsson 2019, s. 104; Toivonen 2017, s. 16. sekä Hansen ym. 2016, s. 20 ja s. 90.

²⁹ TyVM 15/2014 vp, s. 7.

³⁰ Oikeusministeriö 2021, s. 87.

³¹ Koivukari ym 2022, s. 105-106.

3 Pakkoavioliitot ihmiskauppana

3.1 Ihmiskaupan tunnusmerkistö

Pakkoavioliitot ovat, kuten naisiin kohdistuva rikollisuus ja ihmiskauppa muutenkin, piilorikollisuutta.³² Niihin puuttuminen vaatii täten viranomaisilta erityistä huomiointia ja pyrkimystä niiden tunnistamiseen. Tämä edellyttää ennen kaikkea riittävän selkeää oikeustilaa. Ensimmäisenä konkreettisenä muutoksena aiempaan oikeustilaan verrattuna onkin pakkoavioliittojen selkeä rikoslaista ilmenevä kriminalisointi. Selkeä kriminalisointi jo itsessään osoittaa julkisen vallan tuomitsevan nämä teot sekä suhtautuvan niihin vakavina ihmisoikeusloukkauksina, mikä toimii myös yleisenä pelotteena mahdollisia tekijöitä vastaan.³³ Tämä vaikutus olisi kuitenkin tapahtunut riippumatta valitusta kriminalisoinnin muodosta. Oleellista täten onkin sen arviointi, minkälainen merkitys pakkoavioliittojen kriminalisoinnilla osana ihmiskauppasäännöstä on.

Lakimuutos on jo itsessään omiaan lisäämään esitutkintaviranomaisten tietoisuutta ja ymmärrystä pakkoavioliitoista ihmiskaupan muotona,³⁴ mikä edistää säännöksen tosiasiallista käyttökelpoisuutta. Ihmiskauppasäännöksen tunnusmerkistön täytyminen edellyttää vähintään yhden keinon, yhden tekotavan ja yhden tarkoituksiperän täyttymistä sekä näiden kaikkien välistä yhteyttä. Alaikäisten osalta keinoja ei edellytetä.³⁵ Samassa teossa voi myös täytyä useampia keinoja, tekotapoja ja/tai tarkoituksiperiä. Tekijän menettely voi esimerkiksi täyttää sekä pakkoavioliittoon että ihmisarvoaloukkaaviin olosuhteisiin tai pakkotyöhön saattamisen. Tällöin useamman keinon, tekotavan ja/tai tarkoituksiperän täytyminen huomioidaan ratkaisun KKO 2022:2 mukaisesti rangaistusta mitattaessa.³⁶ Liittoon saattaminen on rangaistavaa sellaisenaan, eikä liiton olosuhteiden tarvitse olla erikseen ihmisarvoa loukkaavia.³⁷ Pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattaminen ei myöskään edellytä hyväksikäyttötarkoitusta,³⁸ vaan se katsotaan itsessään sellaiseksi.³⁹

³² Törmä – Pentikäinen 2016, s. 6 ja 74. Ks. myös Oikeusministeriö 2021, s. 18.

³³ Hong 2020, s. 6.

³⁴ Jokinen – Ollus – Korkman (HEUNI) 2024, s. 3. Ks. myös Hong 2020, s. 6.

³⁵ HE 34/2004, s. 93.

³⁶ KKO 2022:2, kohta 22.

³⁷ HE 65/2024 vp, s. 53.

³⁸ HE 65/2024 vp, s. 56.

³⁹ Tätä edellyttää myös vuonna 2024 muokattu ihmiskauppadirektiivi 2011/36/EU. Muutokset direktiivillä (EU)2024/1712, 1 artikla 1a-kohta, joka lisäsi pakkoavioliitot hyväksikäyttömuotojen listaan.

Vaihtoehtoisia tapoja pakkoavioliittojen kriminalisoinnille ihmiskauppasäännöksen lisäksi oli pakkoavioliittojen erilliskriminalisointi, pakottamista koskevan säännöksen muuttaminen tai pakottavan kontrollin kriminalisointi, joka tulisi vähintäänkin toteutuvan sääntelyn rinnalle.⁴⁰ Hallituksen esityksessä HE 65/2024 vp kuitenkin katsottiin, että pakkoavioliitot on joka tapauksessa ymmärrettävä ihmiskaupaksi,⁴¹ ja ihmiskauppasäännöksestä erillinen sääntely vain vaikeuttaisi säännösten soveltamista sekä aiheuttaisi useita haasteita myös rikoslain ulkopuoliseen sääntelyyn. Ihmiskauppasäännöksen uskottiin myös kattavan mahdolliset pakkoavioliittotapaukset parhaiten.⁴² Vaikka pakkoavioliitot sisältävät monia erityispiirteitä, vastaavat ne todellisuudessa pitkälti ihmiskauppaa.⁴³ Pakkoavioliittojen kriminalisointi ihmiskauppana vastaa täten parhaiten kansainvälisiä velvoitteita, on mahdollisimman selkeä verrattuna muihin vaihtoehtoihin sekä vastaa käytännön tilanteita parhaiten. Lakimuutoksella L 696/2024 vahvistettiin nämä edut verrattuna muihin mahdollisiin kriminalisointitapoihin.

On kuitenkin huomattava, että joidenkin asiantuntijoiden mukaan valittu kriminalisointitapa ei välttämättä kattavan kaikkia pakkoavioliittotapauksia. Ensimmäisenä mahdollisena sudenkuoppana on tilanteet, joissa mikään ihmiskaupan tekotapa tai keino ei täyty. Esimerkiksi Etelä-Suomen syyttäjäalue nosti esiin, että jos avioliittoon pakottaminen tapahtuu muutoin kuin uhkaamalla, mutta yksikään tekotapa ei täyty, ei avioliittoon pakottamiseen sovellu ihmiskauppa muttei myöskään muut säännökset kuten pakottaminen RL 25:7. Etelä-Suomen syyttäjäalue antoi esimerkkinä tilanteen, jossa esimerkiksi henkilön isä painostaisi täysi-ikäisen tyttärensä avioliittoon vetoamalla maan kulttuuriin, mutta ei kuitenkaan kohdistaisi uhriin mitään uhkauksia. Etelä-Suomen syyttäjäalueen mukaan ei voitaisi automaattisesti katsoa, että jos tytär on aikuinen, että määräysvaltaan ottaminen täytyisi vain sillä seikalla, että kyseessä on isä ja lapsi. Myös luovuttamisesta puhuminen silloin, kun henkilöä ei luovuteta esimerkiksi rahaa vastaan, olisi hyvin keinotekoista.⁴⁴ Myös HEUNI on tuonut esiin, että kaikki pakkoavioliitot eivät välttämättä täytä kaikkia ihmiskaupan tunnusmerkkejä tai se voi vähintäänkin olla näytöllisesti erittäin vaikeaa näyttää toteen.⁴⁵

⁴⁰ HE 65/2024 vp, s. 38-40.

⁴¹ EU-sääntely velvoittaa sääntelemään pakkoavioliitoista ihmiskauppana. Ks. Dir. 2024/1712/(EU) sekä Dir. 2011/36/EU.

⁴² HE 65/2024 vp, s. 39-40.

⁴³ Esimerkiksi Espanjassa pakkoavioliitot on kriminalisoitu erillissäännöksellä, mutta suurin osa tapauksista käsitellään ja tuomitaan ihmiskauppana. Villacampa – Salat 2024, s. 16. Ks. myös pakkoavioliittojen ja ihmiskaupan käytännön suhteesta s. 24.

⁴⁴ Huttunen (Etelä-Suomen syyttäjäalue) 2024.

⁴⁵ Jokinen – Ollus – Korkman (HEUNI) 2024. Ks. myös Hong 2020, s. 14.

Hallituksen esityksessä HE 65/2024 vp huomioitiin tämä kritiikki, mutta katsottiin kuitenkin ihmiskauppasäännöksen keinojen ja menettelyjen olevan varsin kattavia sekä muunlaisen sääntelyn aiheuttavan enemmän ongelmia kuin hyötyjä. Ihmiskaupan tunnusmerkistön luonteen vuoksi on mahdollista, että teko täyttyy usealla tavalla ja eri vaiheissa.⁴⁶ Olen itse samaa mieltä, että sääntely osana ihmiskauppasäännöstä kattaa mahdolliset tilanteet erittäin kattavasti. Etelä-Suomen syyttäjäalueen lausuntoon liittyen arvioitavaa on nähdäkseni se, minkälaiset tilanteet sääntelyn pitäisi kattaa. Rikosoikeuden tulee olla viimesijainen keino puuttua ihmisten käyttäytymiseen, ja tällöinkin tämä tulee olla tehty oikeushyvien suojelemiseksi.⁴⁷ Pelkän suostuttelun tai kehottamisen, mistä Etelä-Suomen syyttäjäalueen esimerkkitapauksessa on kyse, ei siten edes tulisi olla rikosoikeudellisesti rangaistavaa toimintaa. Lakimuutos luo täten laajan rikosoikeudellisen rangaistavuuden alueen, joka on oikeanmukainen sekä oikeassa suhteessa suojeltavaan oikeushyvään.

Näyttövaikeuksien osalta todettakoon, että lainsäädännön kyky vaikuttaa niihin on erittäin pieni. Näyttökynnys on erittäin tärkeä rikoksesta epäillyn oikeusturva, eikä sitä voida lainsäädännöllä määrittää.⁴⁸ Tuomioistuimissa OK 17:2.1:n mukana tuomarin tulee arvioida esitetyn näytön perusteella, onko syyte tosi vai ei. Harkinnassa tuomaria ei ole sidottu mihinkään, vaan arviointi tulee tehdä tapauskohtaisesti. Lainsäädännöllä voi kuitenkin olla eräänlainen välillinen vaikutus, joka edistää rikosoikeudellisen vastuun toteuttamista käytännössä. Edellä mainitut tapaukset vaativat rikosprosessin viranomaisilta erityistä huomioimista sekä osaamista, ja lainsäädännön asenteellisella ohjauksella voi olla vaikutusta riittävien resurssien ja koulutuksen takaamiseen. Lakimuutos L 696/2024 jo itsessään toimii tällaisena asenteellisena ohjauksena ilmaistessaan aiheen tärkeyden.⁴⁹ Hallituksen esityksen HE 65/2024 vp esimerkit erilaisista tapauksista voivat myös vaikuttaa näyttökynnyksen kehittämiseen käytännössä, kun viranomaisten tietoisuus tapauksista lisääntyy. Lakimuutoksella L 696/2024 on siten suuri asenteellinen ja ymmärrystä lisäävä vaikutus.

3.2 Psykologinen kontrolli osana ihmiskaupan keinoja ja tekotapoja

Yhdenvertaisuusvaltuutettu julkaisi toukokuussa 2024 selvityksen, jonka mukaan tuomioistuimissa oli haasteita tunnistaa erityisesti parisuhdekontekstissa tapahtunutta

⁴⁶ HE 65/2024 vp, s. 38-40.

⁴⁷ Ks. rikosoikeuden ultima ratio-periaatteesta sekä oikeushyvien suojeluperiaatteesta mm. Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 87-98 ja 104-106.

⁴⁸ Könönen 2006, s. 87-88.

⁴⁹ Hong 2020, s. 6.

väkivaltaa ja kontrollia. Selvityksen mukaan tapausten arviointi oli pistemäistä sen sijaan, että tekoja olisi arvioitu laajempaan jatkumoon tai prosessina, kuten ihmiskaupparikoksissa on mahdollista.⁵⁰ Tuomioistuinten soveltamiskäytännössä ihmiskaupan keinon, painostuksen, osalta ei taas ole tunnustettu tai lainkaan huomioitu erilaisia psyykkisen vaikuttamisen keinojen merkitystä asianomistajan tahdonmuodostukseen. Väkivaltaa on jopa normalisoitu sekä tekijän vallankäytön merkitystä vähätelty.⁵¹ Myös Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti toi selvityksessään esiin, että rikosprosessissa tapausten eteneminen usein edellyttänyt jotain fyysistä väkivaltaa.⁵² Fyysistä tai seksuaalista väkivaltaa on helpompi tunnistaa ja todeta kuin psykologista väkivaltaa,⁵³ vaikka psykologinen väkivalta näyttäisi olevan tavallisempaa kuin fyysinen väkivalta.⁵⁴ Jopa KKO:n ratkaisusta, kuten mainitusta KKO 2022:2, ilmenee psykologisen väkivallan haitallisuuden vähättelyä ilmentävä suhtautuminen.⁵⁵ Psykologisen kontrollin vaikutukset voivat kuitenkin olla yhtä haitalliset tai jopa haitallisemmat kuin fyysisen väkivallan.⁵⁶ Molemmista voi seurata uhrille traumaattista stressiä, ahdistuneisuutta, pelkoa sekä pysyviä psyykkisiä ja fyysisiä vammoja.⁵⁷

Psykologista kontrollia on siis oikeuskäytännössämme vähätelty ja siten myös jätetty tunnistamatta, jolloin rikosvastuu on käytännössä voinut jäädä toteutumatta. Tämä on johtunut sekä aiemman oikeustilan epäselvyydestä, asenteellisista vähättelyistä sekä käytännön tulkintavaikeuksista. Lakimuutos L 696/2024 vaikuttaa täten pakkoavioliittojen rikosoikeudelliseen rangaistavuuteen korostamalla psykologisen kontrollin merkitystä ja siten ohjaamalla käytännössä ilmenneitä haasteita oikeaan suuntaan. Merkittävää on erityisesti lakimuutoksen anti tapausten tunnistamiselle.

Hallituksen esityksessä HE 65/2024 vp psykologinen kontrolli on huomioitu monella tapaa. Psykologinen kontrolli kiinnittyy etenkin ihmiskaupan keinojen ja tekotapojen laajempaan ymmärrykseen sekä pakkoavioliittojen ymmärtämiseen sukupuolistuneena väkivaltana. Sukupuolistunut väkivalta liittyy laajemmin myös pakkoavioliittojen erityispiirteisiin, minkä

⁵⁰ Valovirta – Kainulainen 2024, s. 45.

⁵¹ Koivukari ym. 2022, s. 117.

⁵² Toivonen 2017, s.10.

⁵³ Jokinen – Pekkarinen – Rantanen 2024, s. 24.

⁵⁴ Hopper – Hidalgo 2006, s. 187-188.

⁵⁵ KKO 2022:2, kohta 26. Vaikka tapauksessa oli kyse työperäisestä ihmiskaupasta, ilmentää se nähdäkseni yleistä Korkeimman oikeuden suhtautumista, mikä pätee myös muissa ihmiskaupparikoksen tarkoituksperissä kuten pakkoavioliitoissa, joista ei taas ole paljoa oikeuskäytäntöä.

⁵⁶ Hopper – Hidalgo 2006, s. 185.

⁵⁷ Varha, Väkivallan monimuotoiset vaikutukset terveyteen ja hyvinvointiin. Ks. myös Jokinen – Pekkarinen – Rantanen 2024, s. 26.

vuoksi käsittelen sitä omassa jaksossaan. Keinojen ja tekotapojen osalta oleellisia ovat luonnollisesti myös ihmiskauppasäännökseen liittyvät hallituksen esitykset HE 34/2004 vp sekä HE 103/2014 vp,⁵⁸ vaikkakaan oikeuskäytännössä ei juurikaan ole päästy soveltamaan ja arvioimaan keinojen ja tekotapojen täyttymistä pakkoavioliittotapauksissa. Täten hallituksen esityksellä HE 65/2024 vp on erittäin suuri merkitys ihmiskaupan keinojen ja tekotapojen ymmärtämiselle nimenomaan pakkoavioliittotapauksissa.

Kenties selkeimpänä psykologisen kontrollin huomioimisena hallituksen esityksessä HE 65/2024 vp voidaan pitää esityksessä käsiteltyä määräysvaltaan ottamista ihmiskaupan tekotapana. Määräysvaltaan ottamisella viitataan tilanteeseen, jossa uhri ei kykene toimimaan haluamallaan tavalla. Määräysvaltaan ottaminen on monitahoista ja usein ulkoisesti vaikeasti havaittavaa psyykkistä painostamista tai pakottamista, minkä vuoksi uhri ei pelkotilansa vuoksi pysty toimimaan tahtonsa mukaisesti.⁵⁹ Pakkoavioliittotapauksissa määräysvaltaan ottamisesta voisi olla kyse esimerkiksi tilanteessa, jossa puoliso kontrolloi toista puolisoa esimerkiksi rajoittamalla tämän taloudellista vapautta tai liikkumista kodin ulkopuolella tai edellyttämällä seksuaalista kanssakäymistä vastoin tämän tahtoa.⁶⁰

Keinojen osalta hallituksen esityksen mukaan pakkoavioliittotapauksissa kyseeseen voivat tulla etenkin riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttö, jotka voivat liittyä esimerkiksi perhe- tai sukulaisuussuhteeseen, laittomaan maassa oleskeluun tai vaikeaan taloudelliseen tilanteeseen.⁶¹ Oman arvioni mukaan erittäin merkityksellistä hallituksen esityksessä käsitelty painostus. HE 65/2024 vp mukaan painostaminen voi tulla kyseeseen hyvin monenlaisissa tilanteissa, joita ei voida ennakolta määrittää, mutta painostaminen voi olla kyseessä esimerkiksi erilaisissa uhkaamisen, kiristämisen tai taivuttamisen tapaisissa teoissa tai muissa henkisen väkivallan tilanteissa. Painostamiselle on tyypillistä, että tekijä on uhria vahvemmassa asemassa ja tähän asemaan perustuen taivuttaa uhria.⁶²

Tunnistamista edistävät seikat liittyvät tekotapojen ja keinojen osalta kahteen vaikutukseen: asenteelliseen muutokseen ja käytännön vinkkeihin. Asenteellinen muutos liittyy psykologiseen väkivaltaan suhtautumiseen. Se, että hallituksen esityksessä on käsitelty kattavasti muun muassa määräysvaltaan ottamista sekä painostamista, jotka ovat molemmat

⁵⁸ HE 34/2004 vp, s. 93-95. HE 103/2014 vp, s. 50.

⁵⁹ HE 103/2014 vp, s. 51.

⁶⁰ HE 65/2024 vp, s. 59.

⁶¹ HE 65/2024 vp, s. 57.

⁶² HE 65/2024 vp, s. 57-58.

psykologisen vaikuttamisen keinoja, ohjaa lainsoveltajan suhtautumista siihen, että psykologinen kontrolli on vakava ihmiskauppaan liittyvä ilmiö.⁶³ Tämä asenteellinen muutos on ensisijainen ja ehdottoman tärkeä, jotta rikosprosessin viranomaiset voivat tunnistaa psykologista kontrollia. Psykologisen kontrollin tunnistaminen on taas välttämätöntä esimerkiksi määräysvaltaan ottamisen tai painostamisen tunnistamiseksi, ja siten pakkoavioliittojen ja ihmiskaupan tunnistamiseksi.

Konkreettiset esimerkit tarjoavat taas apua käytännön tilanteisiin, kun psykologinen kontrolli on hyväksytty ja ymmärretty ihmiskauppaan liittyväksi. Määräysvaltaan ottamisen osalta HE 65/2024 vp toteaa suoraan, että liitosta poistumisen estämistilanteissa ihmiskaupan tekotavoista kyseeseen voi tulla erityisesti määräysvaltaan ottaminen. Määräysvaltaan ottaminen on myös yksi yleisimmistä pakkoavioliiton tekotavoista,⁶⁴ joten sen ymmärtäminen mahdollistaa suuren osan pakkoavioliittotapauksista tunnistamisen. Painostamisen osalta hallituksen esityksessä 65/2024 vp suhtautuminen painostukseen on pitkälti sama kuin mainitussa HE 103/2014 vp, mutta HE 65/2024 vp:ssä on kuitenkin käsitelty erittäin kattavasti mahdollisia painostustilanteita, jotka ohjaisivat rikosprosessin viranomaisia tunnistamaan painostamista myös lievemmissä tilanteissa, joissa painostus on psykologista.

Kuten mainittu, painostamiseen on liittynyt tunnistamatta jäämisen lisäksi myös suoranaista väärää soveltamista tai pikemminkin soveltamatta jättämistä, kun psykologisen vaikuttamisen merkitys uhrin tahdonmuodostukseen on jätetty huomioimatta. Painostamista koskevassa hallituksen esityksessä HE 103/2014 vp painostamista kuitenkin käsitellään juuri psykologisena vaikuttamisena, eikä asiassa pitäisi siis olla varsinaista epäselvyyttä.⁶⁵ Lain tarkoituksen ja sen merkityksen ymmärtämättömyyden sijasta kysymyksessä voisi pikemminkin olla liian korkean rajan asettaminen ”riittävälle” painostuksen voimakkuudelle tunnusmerkistötekijänä.⁶⁶ Painostamista on kenties rinnastettu liikaa turvattoman tilan tai riippuvaisen aseman hyväksikäyttöön, ja painostamisen on katsottu edellyttävän erittäin konkreettisia toimia ja uhkailua täytyäkseen, vaikka väkivallalla uhkaamisen pitäisi olla jo yksi törkeän tekemuodon kvalifiointikriteereistä.⁶⁷

⁶³ Lainsäädännön vaikutuksesta rikosprosessin viranomaisiin ks. Hong 2020, s. 6.

⁶⁴ HE 65/2024 vp, s. 58.

⁶⁵ HE 103/2014 vp, s. 50. Huomaa kuitenkin mm. Koivukari ym. 2022, s. 138.

⁶⁶ Koivukari ym. 2022, s. 116.

⁶⁷ Koivukari ym. 2022, s. 139. Kts. myös HE 103/2014 vp, s. 50.

Hallituksen esityksen konkreettisilla esimerkeillä edellä mainittu ”riittävän” painostuksen raja mahdollisesti laskee sellaiseksi, joksi se on alun perin tarkoitettu. Toisaalta myös sen toistaminen, että painostaminen on osa ihmiskauppasäännöstä voi jo lisätä tunnistamista, jos ongelma on nimenomaan ollut siinä, etteivät tuomioistuimet ole ymmärtäneet painostamista osana ihmiskauppasäännöstä.⁶⁸ Lakimuutos L 696/2024 siten sekä selkeyttää oikeustilaa merkittävästi, mutta tarjoaa myös suurta tulkinta-apua virheellisten tulkintalinjojen korjaamiseksi ja siten rikosoikeudellisen rangaistavuuden toteutumiseksi.

3.3 Tahallisuus ja suostumus

HE 65/2024 vp mukaisesti pakkoavioliitolla tai siihen rinnastettavalla liitolla tarkoitetaan liittoa, johon henkilö saatetaan tai jossa hän on ilman vapaaehtoista ja aitoa suostumusta, ja jonka solmimiseksi tai ylläpitämiseksi käytetään erilaisia henkilön tahdonmuodostukseen vaikuttavia tai itsemääräämisoikeutta rajoittavia toimia, kuten fyysistä tai psyykkistä väkivaltaa.⁶⁹ Suostumuksen tulee olla riittävän yksilöity sekä annettu vapaaehtoisesti tietoisena kaikista asiaan olennaisesti vaikuttavista seikoista.⁷⁰ Ihmiskauppasäännöksessä ja siten myös pakkoavioliitoissa ja niihin rinnastettavissa liitoissa lähtökohtana on, että ihmiskaupan uhrin suostumus on merkityksetön, mikäli jotakin säännöksessä tarkoitettua keinoa on käytetty suostumuksen saamiseksi tai uhri on alle 18-vuotias.⁷¹ Lisäksi ihmiskaupparikokselta edellytetään tahallisuutta, jonka on ulotuttava kaikkiin osatekijöihin. Tarkoituksen osalta tahallisuusvaatimus on korotettu, eli tekijän on täytynyt toimia nimenomaan toisen saattamiseksi pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon.⁷²

Mainitut tekijän tahallisuus ja uhrin suostumus olivat seikkoja, joihin lainvalmistelun lausuntopalautteissa kiinnitettiin erityistä huomiota. Molemmilla on erityistä merkitystä arvioitaessa, minkälaiset tilanteet kuuluvat rangaistavuuden alaan. Molemmat liittyvät

⁶⁸ Painostaminen tuli osaksi ihmiskauppasäännöstä vuoden 2014 lakiuudistuksella HE 103/2014 vp. Samalla painostaminen poistettiin parituksen tunnusmerkistöstä. Tuomioistuimissa painostaminen on kuitenkin kenties ymmärretty edelleen paritukseen liittyväksi. Koivukari ym. 2022, s. 117 ja 120.

⁶⁹ Pakkoavioliiton käsitteestä ja suostumuksesta tarkemmin HE 65/2024 vp, s. 52-54.

⁷⁰ HE 65/2024 vp, s. 53. Rikosoikeudellisesti pätevää suostumusta ei ole suoraan määritelty, mutta sitä on pohdittu etenkin erilaisissa väkivaltarikoksissa, joista voidaan hakea vähintäänkin analogista tulkintatukea suostumuksen määrittelyyn. Ks. tarkemmin Lappi-Seppälä ym. 2022, II Rikoslajit, Henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset, Pahoinpitelyrikokset ja valmistelurikos, Pahoinpitely, Erityisiä vastuuongelmia. Suostumus.

⁷¹ HE 34/2004 vp, s. 100, HE 103/2014 vp, s. 15–16 ja 38–39 sekä LaVM 15/2014 vp, s. 4.

⁷² HE 34/2004 vp, s. 93.

vahvasti myös yleisemminkin ihmiskaupan tunnusmerkistöön, ja lausuntopalautteissa esiin nostetut huomiot siten myös koko ihmiskauppasääntelyn koherenssiin.

Tahallisuuden osalta Pirjatanniemi ja Grans esittivät työryhmämietintöön antamassaan lausunnossaan, että työryhmämietinnön perusteella jää epäselväksi, täyttyykö tahallisuusvaatimus teoissa, joihin tekijä on uhrin pakottanut siinä ajatuksessa, että se on uhrin parhaaksi.⁷³ Syyttäjälaitoksen mukaan jo pakkoavioliiton lisääminen teon tarkoituksiksi saattaa myös tällaiset tilanteet rangaistaviksi. Itse arvioin asiaa samoin kuten Syyttäjälaitos, eikä tahallisuus edellytä sitä, että tekijä tavoittelisi uhrille selkeää epäedullista tai negatiivista seurausta. Oleellista on se, että tekijä on mieltänyt hänen toimintansa rajoittavan uhrin omaa päätöksentekoa ja valinnanvapautta.⁷⁴ Tahallisuuden peittämisperiaatteen mukaisesti tekijän on myös tullut ymmärtää tekonsa seuraukset, mutta tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että uhrin tulisi välttämättä joutua huonoon liittoon. Kuten hallituksen esityksessä HE 65/2024 vp on todettu, ei pakkoavioliitto edellytä ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita, vaan kyseessä on itsessään ihmisoikeusloukkaus. Tahallisuuden ei tarvitse kattaa liiton olosuhteita, vaan pelkästään liittoon saattamisen tai siinä pysymiseen pakottamisen.⁷⁵

Pirjatanniemen ja Gransin lausunto kertoo erityisesti tahallisuusvaatimuksen vaikeasta ymmärrettävyydestä juurikin pakkoavioliittotapauksissa sekä aiemman oikeustilan suojaaman oikeushyvän erillisyydestä verrattuna lakimuutoksen jälkeiseen suojeltavaan oikeushyvään. Lakimuutos L 696/2024 selkeästi muuttaa oikeushyvää, jota pakkoavioliittojen kriminalisoinnilla pyritään suojaamaan, ja tämä ilmenee erityisesti tahallisuusvaatimuksen kohteesta. Tahallisuusvaatimuksen kohteena ja suojeltavana oikeushyvinä on ihmisen itsemääräämisoikeus eikä liiton olosuhteiden aiheuttamat loukkaukset kuten henkilökohtainen koskemattomuus. Oikeushyvän muutoksen voidaan katsoa siten muokkaavan merkittävästi sitä, minkälainen teko ylipäättään katsotaan pakkoavioliitoksi. Pakkoavioliiton merkitys ja sen kriminalisoinnin suojaama oikeushyvä muuttui siten lakimuutoksen L 696/2024 myötä täysin.

Suostumuksen osalta lakimuutos L 696/2024 taas nähdäkseni supisti rangaistavuuden aluetta sekä aiheutti mahdollisia tulkintaongelmia. Useat asiantuntijat sekä ihmiskauppaa koskevat hallituksen esitykset ovat todenneet, ettei henkilö voi antaa suostumustaan sellaisiin

⁷³ Pirjatanniemi – Grans (Åbo Akademi, Ihmisoikeusinstituutti) 2024.

⁷⁴ Tapio – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 263-264.

⁷⁵ Aiemmasta tahallisuusvaatimuksen kohteesta ja siihen liittyvistä ongelmista ks. Olsson 2019, s. 102.

ihmisoikeusrikkomuksiin kuten pakkoavioliittoon.⁷⁶ Yhdenvertaisuusvaltuutetun selvityksen mukaan tämän pitäisi olla erityisen selvää alaikäisten osalta, eikä lapsen mahdolliselle ”suostumukselle” tulisi antaa oikeudellista merkitystä.⁷⁷ Pakkoavioliittotapauksissa suostumuksen taustalla on usein jonkin asteista manipulaatiota, pakottamista tai tietämättömyyttä, ja henkilön todellista valinnan vapautta voi olla hyvin vaikea arvioida.⁷⁸ Asiantuntijoiden mukaan alaikäisen mahdollinen suostumus, jos sellaista voi edes antaa, tulisi vähintäänkin perustella sekä sille tulisi antaa selkeät rajat.⁷⁹ Hallituksen esitys HE 65/2024 vp ja lakimuutos L 696/2024 luovat tähän lähtökohtaan mahdollisen porsaanreiän.

Hallituksen esityksessä 65/2024 vp todetaan, että käytännössä ilmetä tilanteita, joissa alaikäisen avioliittoa ei tulisi arvioida ihmiskauppana. Hallituksen esityksen mukaan tällaiset tapaukset arvioidaan tilannekohtaisesti huomioiden henkilön suhtautuminen, hänen ikänsä ja kehityksensä, yleiset olosuhteet sekä lapsen oikeudet ja ihmiskauppasäännöksen rangaistavuuden tarkoitus, joka tarkoittaa alaikäisten osalta vapauden ja itsemääräämisoikeuden suojelua. Esityksen mukaan perusedellytyksenä on lapsen selvä ja omaehtoinen tahto, jonka arvioinnissa huomioidaan myös ne olosuhteet, joissa tämä tahto on muodostunut.⁸⁰ Lakimuutoksen myötä oikeustila mahdollistaa siis tilannekohtaisen arvioinnin siitä, onko tietty menettely pakkoavioliittona arvioitavaa ihmiskauppaa vai ei.

Lakimuutos aiheuttaa tältä osin haasteita erityisesti oikeudellisen koherenssin näkökulmasta.⁸¹ Oikeusjärjestyksessämme lapsen oikeustoimikelpoisuus ja lapsen suostumuksen merkitys ovat varsin rajattuja. Ihmiskauppasäännöksen sisällä muissa tarkoituksessa selvänä lähtökohtana on, että alaikäisen suostumus ei poista teon rangaistavuutta. Poikkeus on myös ristiriidan ihmiskaupan törkeän tekemuodon kanssa, jonka yhtenä kvalifiointiperusteena on henkilön alaikäisyys. Koko oikeusjärjestyksen, rikoslain ja ihmiskauppasäännöksen sisäisen koherenssin vuoksi poikkeus vaatisi nähdäkseni erityisiä perusteita, joita hallituksen esitys HE 65/2024 vp ei tarjoa. Poikkeus on takapakkia aiemman oikeustilan tarjoamaan suojaan erityisesti alaikäisten osalta. Suostumuksen osalta lakimuutoksen merkitys pakkoavioliittojen rikosoikeudelliselle rangaistavuudelle on täten epäselvyyttä ja epävarmuutta lisäävä.

⁷⁶ Ks. muun muassa Toivonen 2017, s. 13 sekä HE 103/2013, s. 39.

⁷⁷ Valovirta – Kainulainen 2024, s. 47.

⁷⁸ Jokinen – Pekkarinen – Rantanen 2024, s. 18.

⁷⁹ Ks. muun muassa Hyttinen 2024, Kimpimäki 2024 sekä Jokinen – Ollus – Korkman (HEUNI) 2024.

⁸⁰ HE 65/2024 vp, s. 55-56.

⁸¹ Oikeudellisesta koherenssista Tuori 2002, s. 1-15.

4 Pakkoavioliittojen erikoispiirteet

4.1 Rangaistavuuden rajat: liitosta poistumisen estäminen sekä ”siihen rinnastettava liitto”

Pelkän selkeän rikoslaista ilmenevän kriminalisoinnin lisäksi oleellista on rangaistavan toiminnan rajojen määrittäminen. Aiemmin oikeustila oli epäselvä niiltä osin, voitiinko pakkoavioliitoksi katsoa liitosta poistumisen estäminen sekä kattoiko määritelmä vain Suomessa juridisesti pätevät liitot vai myös muita liittoja.⁸² Hallituksen esityksellä HE 65/2024 ja sitä seuranneella lakimuutoksella 5.12.2024/696 pyrittiinkin antamaan pakkoavioliitolle selkeä kansallinen määritelmä ja raja.⁸³ Lakimuutoksella siten sekä laajennettiin että selkeytettiin aiempaa oikeustilaa merkittävästi.

Istanbulin sopimuksen mukaisesti Suomi on sitoutunut säätämään kaikki pakkoavioliitot rangaistavaksi,⁸⁴ ja tämän tulee kattaa myös liitosta poistumisen estäminen. Sekä HE 34/2004 vp että HE 103/2014 vp toteavat suoraan, että ihmiskauppasäännöstä ei ole tulkittava vain itse hyväksikäyttöä edeltävältä ajalta, vaan tekijän voidaan katsoa toimivan ”saattaakseen” myös silloin, kun hän toimii syntyneen tilanteen jatkamiseksi.⁸⁵ HE 103/2014:ssa todetaan myös, että ihmiskaupparikos voi edetä vaiheittain ja ihmiskaupparikos täyttyä siis myös vasta myöhemmässä vaiheessa tekoa.⁸⁶ Tosiasiassa tämän suhteen on oltu kuitenkin epäileviäisiä pakkoavioliittojen osalta. Korkein oikeus on muun muassa arvioinut, ettei liitosta poistumisen estäminen ilmene muutoksenkaan myötä riittävän selkeästi laista.⁸⁷ Myös oikeusministeriö on vuonna 2020 ohjeistuksessaan todennut, ettei liitossa pysymiseen pakottaminen tule arvioitavaksi pakkoavioliittona ja ihmiskauppana, vaan pikemminkin pakottamisena.⁸⁸ Vaikka Suomi olisikin täyttänyt Istanbulin sopimuksen velvoitteen myös aiemmin ainakin pakottamisäännöksen kautta, ihmiskauppasäännöksen ja pakkoavioliiton epäselvyyden vuoksi liitosta poistumisen estäminen on jäänyt aiemmin arvioimatta varsinaisena pakkoavioliittona.

⁸² HE 65/2024 vp, s. 54.

⁸³ HE 65/2024 vp, s. 34 ja 37.

⁸⁴ Istanbulin sopimus SopS 53/2015, 37 artikla.

⁸⁵ HE 103/2014, s. 9. sekä HE 34/2004, s. 100.

⁸⁶ HE 103/2014 s. 39. Kts. myös Koivukari ym. 2022, s. 111.

⁸⁷ Leppänen – Alaranta (Korkein oikeus) 2024.

⁸⁸ Oikeusministeriö 2020, s. 5 ja s. 9.

Hallituksen esityksessä HE 65/2024 vp pidettiin oikeustilan epäselvyydestä huolimatta itseäänselvyytenä, että liitosta poistumisen estäminen on rangaistavaa pakkoavioliittona. Hallituksen esityksessä katsottiin, että ihmiskauppasäännöksestä ja ”saattaakseen”-termistä ilmenee riittävästi myös liitosta poistumisen estämisen kuulumisen rangaistavuuden alaan. Hallituksen esityksen mukaisesti lähtökohtana on, kuten muutenkin ihmiskaupparikosten suhteen, että teon alkuvaiheessa annetusta suostumuksesta ei seuraa, että teosta ei voisi myöhemmässä vaiheessa rangaista. Tällaisena liitosta poistumisen estämisenä voi tulla kyseeseen esimerkiksi tilanne, jossa henkilö on solminut liiton aluksi vapaaehtoisesti, mutta myöhemmin liiton olosuhteet muuttuvat tekijän toiminnan takia sellaisiksi, että kyse on pakkoavioliitosta tai siihen rinnastettavasta liitosta.⁸⁹

Vaikka liitosta poistumisen estämisen kuulumista rangaistavuuden alaan ei pidemmin perusteltu, on hallituksen esityksellä suuri merkitys oikeustilan selkeyttämiselle. Jo yksinomaan sen toteaminen, että liitosta poistumisen estäminen on pakkoavioliittoa ja siten ihmiskauppaa, todennäköisesti ohjaa oikeuskäytäntöä nämä tapaukset tunnistamaan. Esimerkkitapaukset taas voivat antaa konkreettista tulkintatukea tapausten tunnistamiseen, mutta myös tukea näkemystä siitä, miksi kyseinen toiminta on rangaistavaa. Lakimuutos ei siis teoriassa oikeusvastuuta laajenna, mutta todellisuudessa niin tekee. Tämä mahdollistaa aiempaa merkittävästi kattavamman rikosoikeudellisen rangaistavuuden alan.

On myös huomioitava, että ihmiskaupan tunnusmerkistön täytyminen ei edellytä, että henkilö olisi jo joutunut pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon, vaan riittävää on tekijän tarkoitus liittoon saattamiseksi sekä muiden ihmiskauppasäännöksen tunnusmerkistöjen täytyminen.⁹⁰ Pakkoavioliitot ja niihin rinnastettavat liitot voivat siten tulla rangaistaviksi ihmiskauppana jo teoista ennen liiton solmimista, teoista itse liiton solmimiseksi sekä teoista liiton solmimisen jälkeen. Rikosoikeudellisen rangaistavuuden ala on täten ajallisesti erittäin kattava.

Ajallisen kattavuuden lisäksi merkittävää on se, minkälaiset liitot kuuluvat suojan piiriin. Työryhmämietinnön lausuntopalautteissa korostettiin, että vain juridiset liitot voivat kuulua ”pakkoavioliitto”-käsitteen alaisuuteen, ja tämä vahvistettiin lopullisessa hallituksen

⁸⁹ HE 65/2024 vp, s. 53.

⁹⁰ HE 65/2024 vp, s. 57.

esityksessäkkin HE 65/2024 vp.⁹¹ Lausuntopalautteissa tuotiin myös esille tarvetta säännellä pakkoavioliiton käsitettä suoraan laissa eikä vain hallituksen esityksessä, jotta rikosoikeudellinen laillisuusperiaate täyttyisi (PL 8 § sekä RL 3:1 §). Lopullisessa lakimuutoksessa L 696/2024 vp rikoslakiin lisättiin pakkoavioliittojen ohkeen maininta ”siihen rinnastettavaan liittoon”, jotta myös muunlaiset liitot kuin avioliitot kuuluisivat sääntelyn piiriin. Kumpaakaan määritelmää ei kuitenkaan sisällytetty lakiin, mutta hallituksen esityksessä HE 65/2024 vp näitä käsitellään kattavasti.

Laillisuusperiaate voidaan katsoa jakautuvan neljäksi kielloksi: praeter legem -kieltoon, analogiakieltoon, taannehtivuuskieltoon sekä epätäsmällisyyskieltoon.⁹² Kolme ensimmäiseksi mainittua liittyvät siihen, että rangaistavuuden tulee ilmetä laista. Nämä vaatimukset täyttyivät lisäämällä pakkoavioliitot nimenomaisesti ihmiskauppasääntöön. Aiempi sääntely, jossa pakkoavioliittojen rangaistavuus ilmeni vain hallituksen esitöistä ja sieltäkin vain lyhyenä mainintana, ei täten täyttänyt laillisuusperiaatteen vaatimusta.⁹³ Neljäs, epätäsmällisyyskielto, liittyy taas itse säännöksen selkeyteen. Henkilön tulee voida ennakoida, mikä on sallittua ja mikä ei, eli lain tulee olla riittävän selkeä ja täsmällinen.⁹⁴ Epätäsmällisyyskielto ei edellytä täydellistä selkeyttä, vaan riittävänä voidaan pitää, että lainoppinut henkilö säännöksestä ymmärtää sallittavuuden rajat.⁹⁵

Vielä lakimuutoksen työryhmämietintövaiheessakaan tämä täsmällisyysvaatimus ei nähdäkseni täyttynyt, sillä esityksessä puhuttiin vain ”pakkoavioliitoista”.⁹⁶ Työryhmämietinnön lausuntopalautteissa katsottiinkin, että laista on suoraan ilmestävä mahdollisuus tuomita tekoja ihmiskauppana myös muissa liitoissa kuin avioliitoissa.⁹⁷ Pakkoavioliitto-käsitteen yleiskielinen merkitys olisi antanut liian suppean kuvan rangaistavuuden piiriin kuuluvista liitoista, eli käytännössä vain juridisesti pätevistä liitoista. Lopullinen rikoslain muutos, jossa myös muunlaiset liitot suoraan mainitaan, nähdäkseni täyttää myös tämän vaatimuksen. Oikeusoppinut ymmärtää käytetyistä termeistä rangaistavuuden alan riittävän tarkasti. Yksityiskohtaisempi määrittely itse säännöksessä tai

⁹¹ HE 65/2024 vp, s. 54. Lausunnoista ks. muun muassa Pöysti – Lehtimäki (Oikeuskanslerinvirasto) 2024; Välimaa – Mantila – Numminen (Helsingin hovioikeus) 2024 sekä Leppänen – Alaranta (Korkein oikeus) 2024. Vastaisesta näkökulmasta ks. Pirjatanniemi – Grans (Åbo Akademi, ihmisoikeusinstituutti) 2024.

⁹² Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 114-116.

⁹³ Ks. myös Olsson 2019, s. 103-104.

⁹⁴ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 131.

⁹⁵ Frände 2012 s. 37. Ks. myös Cantoni v. Ranska (15.11.1996).

⁹⁶ Mäkipää ym. 2024.

⁹⁷ Muun muassa Leppänen – Alaranta (Korkein oikeus) 2024 sekä Kopperoinen – Salomaa (Helsingin poliisilaitos) 2024.

muualla laissa voisi lisätä säännöksen monimutkaisuutta sekä tulkintahaasteita,⁹⁸ eikä se kuitenkaan lisäisi säännöksen täsmällisyyttä.

Käsitteiden merkitys, jollaiseksi sen voi rikoslaista yksinomaan ymmärtää, täten laajensi merkittävästi sekä selkeytti rikosoikeudellisen vastuun aluetta. Säännöstä ei voida enää kiertää solmimalla muunlainen liitto kuin avioliitto, mutta jolla olisi kuitenkin samanlaiset tosiasialliset vaikutukset. Myös viralliset avioliitot ovat nyt huomattavasti aiempaa selkeämmin kriminalisoituna. Nykyinen sääntely on laillisuusperiaatteen mukainen, kun taas aiempaa pakkoavioliittojen rikosoikeudellista rangaistavuutta voitiin pitää sen osalta ainakin osittain puutteellisena.

Vaikutusta on myös hallituksen esityksen HE 65/2024 vp säännöskohtaisilla perusteluilla, joissa on tarkemmin avattu kriteereitä sille, mitä tarkoitetaan avioliitolla ja avioliittoon rinnastettavilla liitoilla. Hallituksen esityksen 65/2024 vp mukaisesti avioliitoiksi rinnastettavilla liitoilla tarkoitetaan avioliiton kaltaisia liittoja, jotka eivät kuitenkaan ole Suomen oikeuden mukaan juridisesti päteviä. Tällaiset liitot tulee olla solmittu tiettyä vakiintunutta ryhmää koskevien sääntöjen mukaisesti. Avioliittoon rinnastettavaksi liitoksi ei katsota avioliittoa edeltävää kihlausta tai muuta vastaavaa toimea, jolla tulevasta liitosta sovitaan etukäteen, mutta tällaiseen tilanteeseen voi kuitenkin tulla sovellettavaksi ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattaminen tai pakottaminen (RL 25:8 §). HE:n mukaisesti avioliittoon rinnastettava liitto voisi olla esimerkiksi tietyn uskonnollisen yhteisön käytänteiden mukaisesti solmittu yhteisöllinen avioliitto, jota ei kuitenkaan ole virallisesti rekisteröity kansallisen lainsäädännön mukaisesti.⁹⁹

Säännöksen todellinen käyttökelpoisuus edellyttää konkreettisia esimerkkejä ja tulkintatukea pelkän rangaistavuuden perustavan maininnan lisäksi. Tällaista konkreettista tukea hallituksen esitys tarjoaa etenkin ”siihen rinnastettavan liiton” osalta. On kuitenkin huomioitava, ettei kaikkia tilanteita voida etukäteen yksilöidä, ja käsitteiden määritelmien täytyminen on jokatapauksessa arvioitava tapauskohtaisesti.¹⁰⁰ Hallituksen esitys tarjoaa kuitenkin välttämättömän lähtökohdan myöhemmälle rangaistavuuden alueen kehittymiselle.

⁹⁸ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 132.

⁹⁹ HE 65/2024 vp, s. 53-54.

¹⁰⁰ Kempainen – Tapani 2020, s. 1053-1056. Ks. myös Välimaa – Mantila – Numminen (Helsingin hovioikeus) 2024.

4.2 Sukupuolistunut väkivalta ja yhteisöllisyys

Pakkoavioliitot ovat sekä maailmalla että Suomessa tutkitusti erityisesti naisiin ja tyttöihin kohdistuvaa väkivaltaa eli sukupuolistunutta väkivaltaa.¹⁰¹ Avioliittoon pakottaminen on yksi naisiin ja tyttöihin kohdistettavista kontrollimekanismeista, joilla pyritään muun muassa suojelemaan suvun mainetta ja kunniaa.¹⁰² Tätä näkökulmaa ei kuitenkaan lainvalmistelun alkuvaiheilla työryhmämietinnössä huomioitu. Sosiaali- ja terveysministeriö esimerkiksi totesi, että pakkoavioliittojen lähestyminen ihmiskauppana eikä ensisijaisesti naisiin kohdistuvana väkivaltana tai kunniaväkivaltana voi vaikuttaa tapausten tunnistamiseen ja etenemiseen rikosprosessissa. Sosiaali- ja terveysministeriö myös huomautti, että Istanbulin sopimus velvoittaa huomioimaan sukupuolinäkökulman yleissopimuksen määräysten täytäntöönpanon ja niiden vaikutusten arvioinnissa.¹⁰³ Yhdenvertaisuusvaltuutetun mukaan tuomioistuinten tulisi tarkastella pakkoavioliittotapauksia nimenomaan sukupuolittuneen väkivallan näkökulmasta, ja siksi tätä tulisi avata hallituksen esityksen perusteluissa tarkemmin.¹⁰⁴ Terveiden ja hyvinvoinninlaitos toi esiin huolensa siitä, että kun avioliittoon pakottamista ei tunnisteta naisiin kohdistuvaksi väkivallaksi, jää pakottava kontrolli ja muun väkivallan riski tunnistamatta.¹⁰⁵

Työryhmämietinnön saaman lausuntopalautteen perusteella pakkoavioliittojen luonne sukupuolittuneena väkivaltana ja kunniaväkivaltana huomioitiinkin lopullisessa hallituksen esityksessä. Hallituksen esityksessä tuodaan esiin, että vaikka rikoslain säännökset ovat sukupuolineutraaleja, voi niillä kuitenkin olla tosiasiallisia vaikutuksia, jotka ovat erilaisia sukupuolten välillä. HE:ssä tiedostetaan, että pakkoavioliitot kohdistuvat erityisesti naisiin ja tyttöihin, ja että erityisesti naiset ja tytöt joutuvat pakkoavioliitoissa psykologisen, fyysisen ja seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Hallituksen esityksessä tuodaan esiin, että tämä sukupuolittunut luonne ja sen huomioiminen vaikuttaa positiivisesti etenkin sukupuolijärjestelmältään vanhakantaisista yhteiskunnasta Suomeen muuttavien naisten kotoutumiseen, mutta sillä voi olla myös ilmoituskynnystä alentava vaikutus samoin kuin pakkoavioliittoja vastustamista rohkaiseva vaikutus.¹⁰⁶

¹⁰¹ ILO 2021, s. 63. sekä Toivonen 2017 s. 12.

¹⁰² Hong 2020, s. 8.

¹⁰³ Niemi – Malja (Sosiaali- ja terveysministeriö) 2024.

¹⁰⁴ Valovirta (Yhdenvertaisuusvaltuutettu) 2024.

¹⁰⁵ Salminen – Pouta – Koukkula (Terveiden ja hyvinvoinninlaitos) 2024, s. 2.

¹⁰⁶ HE 65/2024 vp, s. 36

Ennen lakimuutosta L 696/2024 ja sen lainvalmisteluaineistoa, pakkoavioliittoja ei siis tunnistettu rikosoikeudessa sukupuolistuneeksi väkivallaksi. Pakkoavioliittojen sukupuolistuneen väkivallan tunnistamisesta on kuitenkin monia hyötyjä, myös edellä mainittujen lausunnoissa tuotujen hyötyjen lisäksi. Miehet ja pojat ensinnäkin uhriutuvat väkivallassa usein eri tavoin kuin naiset ja tytöt, ja esimerkiksi seksuaalinen väkivalta ja uhkailu voivat näyttäytyä eri tavoin.¹⁰⁷ Sukupuolistuneen väkivallan ymmärtämisen kautta ymmärretään siten paremmin myös pakkoavioliittoihin liittyvän väkivallan monimuotoisuus. Merkityksellistä on erityisesti sen ymmärtäminen ja tunnistaminen, että pakkoavioliitoissa ilmenevä väkivalta on usein prosessuaalista.¹⁰⁸ Prosessuaalisuudella tarkoitetaan sitä, ettei väkivallan teot ole yksittäisiä vaan väkivalta on eräänlainen jatkumo ja kokonaisuus, jossa erilaisia väkivallan muotoja ilmenee rinnakkain tavoitteena uhrin hallitseminen ja kontrollointi.¹⁰⁹ Lakimuutoksessa tunnistetun sukupuolistuneen väkivallan tunnistamisen myötä rikosprosessissa mahdollisesti tunnistettaisiin entistä paremmin yksittäisen pahoinpitelyn sijasta laajempi kokonaisuus, joka voi täyttää ihmiskaupan tunnusmerkistön.

Laajemman kokonaisuuden lisäksi lakimuutoksen L 696/2024 lainvalmisteluaineistossa huomioidaan myös monet erilaiset väkivallan muodot. Pakkoavioliitoissa esiintyvä väkivalta voi olla hyvin erilaista ja eriasteista – esimerkiksi fyysistä tai henkistä väkivaltaa, taloudellista väkivaltaa tai yhteisöllistä väkivaltaa, joka onkin pakkoavioliittotapauksissa tyypillinen väkivallan muoto.¹¹⁰ Yhteisöllinen väkivalta tarkoittaa suljetun yhteisön kuten suvun sisällä tehtyä väkivaltaa, jota pidetään yhteisössä oikeutettuna.¹¹¹ Pakkoavioliittotapauksissa tekijänä ei siten suinkaan aina ole liiton toinen osapuoli, vaan esimerkiksi pakkoavioliittoon saatetun vanhempi tai muu sukulainen taikka toisen puolison vanhempi tai sukulainen tai kuka tahansa muu henkilö, jos tämän toiminta täyttää säännöksen tunnusmerkistön.¹¹² Hallituksen esityksen 65/2024 vp esimerkit erilaisista väkivallan muodoista sekä mahdollisesta tekijäpiiristä ovat merkityksellisiä etenkin rikosprosessin viranomaisten tietoisuuden lisäämiseksi, mutta ne myös antavat konkreettisen tuen tapausten tunnistamiseen. Lakimuutoksella täten lisättiin huomattavasti tietoisuutta erilaisista pakkoavioliiton muodoista

¹⁰⁷ Törmä – Pentikäinen 2016, s. 70.

¹⁰⁸ Jokinen – Pekkarinen – Rantanen 2024, s. 24.

¹⁰⁹ Korkman 2023, s. 1.

¹¹⁰ Toivonen 2017, s. 11 ja s. 15-16.

¹¹¹ Hong 2017, s. 364.

¹¹² HE 65/2024 vp, s. 55.

ja tyypillisistä piirteistä, jotta rikosoikeudellista sääntelyä osattaisiin hyödyntämään myös käytännössä.

On kuitenkin huomattava, että erityisesti yhteisöllinen painostus, taloudellinen riippuvuus ja psykologinen pakko ovat pakottamisen muotoja, jotka ovat esimerkkienkin avulla hankala tunnistaa. Teot voivat olla erittäin hienovaraisia ja abstrakteja, jolloin ongelmaksi voivat tulla vähintäänkin näyttökysymykset. Yhteisölliseen väkivaltaan myös usein liittyy seikkoja, jotka estävät väkivallan ilmituloa tai uhrin avunhakemista, kuten esimerkiksi kynnyksellä tehdä rikosilmoitus omasta lähiomaisesta tai pelko perheen tai suvun menettämisestä.¹¹³ Hallituksen arvio mahdollisesta rikosilmoitusten lisääntymisestä ei siten nähdäkseni todennäköisesti pidä paikkaansa. Laajemminkin kaikkien ihmiskaupparikosten osalta mainittakoon, että asian tuomista rikosprosessiin voi estää myös esimerkiksi pelko seurauksista tai epäluottamus viranomaisiin kohtaan.¹¹⁴ Pakkoavioliittoon voi liittyä myös tietämättömyys omista oikeuksista tai saatavilla olevasta avusta, pelko lasten huoltajuuden menettämisestä taikka henkilön oman itsekunnioituksen menettämistä, mitkä edelleen estävät avun hakemista.¹¹⁵ Lisäksi oikeuskäytännössä (mainittu KKO 2022:2) tällaisia vaikuttamisen ja väkivallan muotoja on vähätelty verrattuna fyysiseen vapauden rajoittamiseen ja väkivaltaan.

Lakimuutos L 696/2024 lisää täten erityisesti rikosprosessin viranomaisten tietoisuutta erilaisista pakkoavioliittoon liittyvistä ilmiöistä ja väkivallan muodoista, ja tämä mahdollista aiempaa paremman pakkoavioliittojen tunnistamisen käytännössä. Pakkoavioliittoihin liittyvien ilmiöiden ja väkivallan muotojen vuoksi lakimuutos ei kuitenkaan yksin ole riittävä, vaan tarvitaan myös riittävää koulutusta ja resursseja, jotta hienovaraisemmatkin ja vaikeammin havaittavat väkivallan muodot voidaan tunnistaa. Toimia vaaditaan myös rikoslain ulkopuolella, jotta uhrit saavat tarvitsemaansa apua ja turvaa sekä he kokevat rikosprosessin luotettavaksi ja sellaiseksi, että heidän kannattaa siihen mennä. Lakimuutos L 696/2024 mahdollisti rikosoikeudellisen rangaistavuuden toteuttamisen, mutta yksinään se ei sitä pysty edistämään.

¹¹³ Toivonen 2017, s. 15-16. Ks. myös laajemmin ihmiskaupan osalta Roth – Luhtasaari 2021, s. 70.

¹¹⁴ Roth – Luhtasaari 2021, s. 70.

¹¹⁵ Jokinen – Pekkarinen 2024, s. 5.

5 Suhde muihin rikosnimikkeisiin

5.1 Erilliset ja liitännäiset rikokset

Lakimuutos L 696/2024 merkittävästi selkeytti myös pakkoavioliittona arvioitavan teon suhdetta muihin rikosnimikkeisiin. Yhtenä syynä on jo aiemmin mainitsemani muutos pakkoavioliittokriminalisoinnin suojaamassa oikeushyvässä. Lakimuutoksen L 696/2024 myötä pakkoavioliittoon saattaminen loukkaa jo itsessään ihmisoikeuksia, eikä rikoksen täytyminen edellytä muita ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita. Täten mahdolliset muiden oikeushyvien loukkaukset voivat tulla arvioitaviksi muina rikosnimikkeinä ihmiskauppasäännöksen lisäksi. Pakkoavioliitot ilmenevätkin usein samanaikaisesti muiden väkivallan muotojen kuten seksuaalisen tai fyysisen väkivallan kanssa,¹¹⁶ mutta aiemmin teot ovat tulleet arvioiduiksi pikemminkin yksittäisinä oikeudenloukkauksina kun ihmiskaupan tunnusmerkistön täyttävänä kokonaisuuksina.¹¹⁷ Esimerkiksi Turun hovioikeuden tuomiossa R 21/116003 tekijä tuomittiin ihmiskaupan lisäksi törkeästä raiskauksesta, törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä sekä pahoinpitelystä, kun taas käräjäoikeudessa tekijä oli tuomittu vain törkeästä raiskauksesta.¹¹⁸

Hallituksen esityksessä HE 65/2024 näitä tekoja kuitenkin käsitellään osana pakkoavioliittotilanteiden esimerkkejä, eli suoranaisesti ilmaistaan tällaisten tilanteiden mahdollisesti täyttävän ihmiskaupan tunnusmerkistö eikä vain esimerkiksi pahoinpitelyn tunnusmerkistöä. Hallituksen esityksessä arvioidaankin tämän edistävän tapausten tunnistamista, jos tapauksien, joissa on viitteitä ihmiskaupasta tai lähisuhdeväkivallasta, tutkinnassa kiinnitettäisiin enemmän huomiota liiton syntyvän ja olosuhteiden selvittämiseen.¹¹⁹ Lisääntynyt tunnistaminen tarkoittaa entistä toimivampaa rikosoikeudellista sääntelyä. Muut rikossäännökset tulevat sovellettavaksi yhdessä ihmiskauppasäännöksen kanssa, mikäli teot eivät ole ihmiskaupatekoon liittyviä tai ne voimakkuudeltaan ylittävät teon toteuttamiseksi välttämättömät toimet.¹²⁰ Esimerkiksi yksittäiset väkivallan teot voivat täyttää myös erillisen rikoksen kuten pahoinpitelyn, jos väkivaltaa on käytetty pidempään kuin välittömästi ihmiskaupan toteuttamiseksi tarvitaan tai se on ollut tätä tarvittavaa

¹¹⁶ Kainulainen – Kaittila – Nylén – Helin 2023, s. 266-276

¹¹⁷ Valovirta – Kainulainen 2024, s. 45; Åberg – Iskala-Blomster – Trejnar (Rikosuhripäivystys) 2024 sekä Pihlaja – Piipponen 2023, s. 26-27 ja s. 64.

¹¹⁸ Turun hovioikeus 15.4.2021 (lainvoimainen) sekä Varsinais-Suomen käräjäoikeus 14.8.2019.

¹¹⁹ HE 65/2024 vp, s. 34. Ks. myös Koopperoinen – Salomaa (Helsingin poliisilaitos) 2024.

¹²⁰ HE 34/2004 vp, s. 102.

vakavampaa.¹²¹ Lakimuutos L 696/2024 sekä sen lainvalmisteluaineisto merkittävästi selkeytti tätä suhdetta ihmiskauppasäännöksen ja muiden rikosnimikkeiden välillä.

Ihmiskauppasäännöksen soveltamisesta verrattuna muihin rikossäännöksiin on myös monia erilaisia konkreettisia hyötyjä. Yhtenä merkityksellisimmistä on syyttäjän osallistuminen rikosprosessiin vahvasti jo esitutkintavaiheessa, kun rikosnimikkeenä on vakava rikos kuten ihmiskauppa.¹²² Tämä tukee osaltaan laadukkaan ja syvällisen esitutkinnan suorittamista, jotta mahdollinen ihmiskauppatapaus saadaan todella tunnistettua ja vietyä rikosprosessissa eteenpäin. Rikosnimikkeellä on myös merkitystä esitutkintaviranomaisten poliisilain ja pakkokeinolain mukaisiin toimivaltuuksiin. Kun rikosnimikkeenä on vakava rikos kuten ihmiskauppa, ovat vahvat tiedonhankinta ja pakkokeinot kuten telekuuntelu sallittuja (PakL 10:3), mikä helpottaa tapausten selvittämistä ja siten tunnistamista. Vastaavat keinot eivät olisi käytössä esimerkiksi tutkittaessa rikosta pakottamisnimikkeen alla. Näytön hankkimiseen liittyy myös luonnollisesti syyteoikeuden vanhentumisaika, joka on pidempi vakavassa rikoksessa kuten ihmiskaupassa. Lakimuutos L 696/2024 täten edistää myös tältä osin rikosoikeudellisen suojan toteutumista myös käytännössä.

Mainittakoon myös, että ihmiskauppa on yleisen syytteen alainen rikos toisin kuin esimerkiksi yksittäisinä tekoina arvioitavat raiskaukset tai vaikkapa pakottaminen, vaikka nämäkin voivat poikkeuksellisesti olla hengenvaarallisen välineen käytön tai yleisen edun vuoksi sellaisia, että syyttäjä saa niistä syyteen nostaa ilman asianomistajan vaatimusta (RL 25:9).

Syyttäjäjohtoinen prosessi vie asianomistajalta paineen pois siitä, että hänen täytyisi aktiivisesti ajaa rikossyytettä omaa läheistään tai läheisiään vastaan.¹²³ Lisäksi GREVIO on arvioinut, että yleisen syytteen alaisuus lisäisi huomattavasti viranomaisten kykyä tunnistaa pakkoavioliittotilanteita.¹²⁴ Lakimuutos L 606/2024 vaikuttaa täten merkittävästi myös viranomaisten toimivaltuuksiin, mikä edelleen turvaa rikosoikeudellista suojaa.

5.2 Törkeän ja tavallisen tekemuodon välinen rajanveto

Ihmiskaupan törkeä tekemuoto on säädetty rangaistavaksi rikoslain 25 luvun 3a §:ssä. Teon tekee törkeäksi säännöksen 1 kohdan mukaisesti väkivallan, uhkauksen tai kavaluuden käyttäminen 3 §:ssä tarkoitettujen keinojen sijasta tai lisäksi. Säännöksen 2 kohdan mukaisesti

¹²¹ HE 34/2004 vp, s. 32. Kts. myös HE 65/2024 vp, s. 60.

¹²² Savurinne (Syyttäjälaitos) 2024.

¹²³ Ks. asianomistajan halukkuudesta nostaa syyte muun muassa Oikeusministeriö 2021, s. 77 ja s. 82-83.

¹²⁴ GREVIO 2019, s. 45.

teko on törkeä, jos sillä aiheutetaan tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella toiselle vakava ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila tai näihin rinnastettavaa erityisen tuntuva kärsimystä. Teko voi olla myös törkeä, jos se kohdistuu alle 18-vuotiasta nuorempaan lapseen tai henkilöön, jonka kyky puolustaa itseään on olennaisesti heikentynyt. Teon tulee olla kokonaisuutena arvostellen törkeä.

Mainittakoon ensin lyhyesti, että hallituksen esityksessä on hyviä, törkeän tekemuodon tunnistamista edistäviä seikkoja. Merkityksellistä on jo itsessään esimerkkien antaminen, sillä törkeästä tekemuodosta on yleisestikin ihmiskaupparikosten osalta vain vähän oikeuskäytäntöä. Oleellista on myös törkeän tekemuodon 2 kohdan osalta se, että HE 65/2024 vp vahvistaa jo HE 34/2004 vp todetun tilanteen siitä, että erityisenä kärsimyksenä voidaan pitää myös henkistä kärsimystä.¹²⁵ Pakkoavioliittotapauksissa erityisen tuntuva kärsimystä voi olla esimerkiksi pitkäkestoisen ja vakavan sekä moninaisen väkivallan ja toimintavapauden rajoittamisen kohteeksi joutuminen.¹²⁶ Hallituksen esitys siis vahvistaa osittain aiemman oikeustilan sekä osittain korjaa oikeuskäytännössä vallinnutta psykologista kontrollia vähättelevää näkemystä.

Hallituksen esitys HE 65/2024 vp ja lakimuutos kuitenkin ohjaavat laintulkintaa myös väärille raiteille. Hallituksen esityksessä 65/2024 vp:ssä todetaan, että painostaminen voi tulla kyseeseen, jos tekijä uhkaa pahoinpidellä puolisonsa.¹²⁷ Tämä on suoraan ristiriidassa HE 103/2014 vp:n kanssa, jossa todetaan, että väkivallalla uhkaaminen tekee rikoksen ankarammin arvioitavaksi rikokseksi eikä kyse ole tällöin painostamisesta.¹²⁸ Tavallisessa tekemuodossa pakkoavioliittojen tunnistamista pitää lisätä ymmärtämällä painostus psykologiseksi toiminnaksi. Väkivallalla uhkaaminen ei ole painostusta, vaan ihmiskaupan törkeän tekemuodon kvalifiointiperuste. Pelkkä ihmiskaupan tunnistaminen ei riitä, vaan tarvittaessa tulee osata myös tunnistaa törkeän tekemuodon täytyminen. Lakimuutos ja sen hallituksen esitys tältä osin vahvistaa oikeuskäytännössä syntyneen väärän laintulkinnan tavallisen ja törkeän tekemuodon väliseen erotteluun liittyen. Tältä osin lakimuutos L 696/2024 heikentää pakkoavioliittojen rikosoikeudellista rangaistavuutta, ja ohjaa törkeämpiä tekoja lievemmin arvioitaviksi.

¹²⁵ HE 65/2024 vp, s. 60. Ks. myös HE 34/2004 vp, s. 102–103.

¹²⁶ HE 65/2024 vp s. 60.

¹²⁷ HE 65/2024 vp, s. 58.

¹²⁸ HE 103/2014 vp, s. 50. Ks. myös Koivukari ym. 2022, s. 138-139.

6 Johtopäätökset

Lakimuutoksella L 696/2024 sekä sen lainvalmisteluaineistolla on suuri merkitys pakkoavioliittojen rikosoikeudelliselle rangaistavuudelle. Lakimuutoksen myötä Suomi ensinnäkin täyttää aiempaa paremmin kansainväliset velvoitteet kuten Istanbulin sopimuksen sekä EU:n uuden ihmiskauppadirektiivin. Pakkoavioliittojen selkeä, suoraan rikoslaista ilmenevä, kriminalisointi ilmaisee Suomen valtion tuomitsevan pakkoavioliitot ja niihin rinnastettavat liitot. Tällä voi olla jossain määrin vaikutusta sekä tekijöiden halukkuuteen tehdä rikos, mutta myös uhrien halukkuuteen tehdä rikosilmoitus tai muuten ohjautua avun piiriin.

Käytännön rikosvastuun toteuttamiselle merkityksellisintä on kuitenkin lakimuutoksen oikeustilaa selkeyttävä sekä laajentava vaikutus. Esimerkiksi aiemmin epäselvänä olleet liitossa pysymään pakottaminen sekä muunlaiset liitot kuin juridisesti pätevät avioliitot kuuluvat nyt selkeästi rangaistavuuden piiriin. Ihmiskauppasäännös soveltuu hyvin käytännön tilanteisiin sekä on erittäin monipuolinen sekä ajallisen kattavuuden että erilaisten tekotapojen suhteen. Lakimuutoksen myötä näitä erilaisia tekotapoja myös tarkennettiin, ja esimerkiksi psykologinen kontrolli, sukupuolistunut väkivalta ja yhteisöllinen väkivalta otettiin entistä paremmin huomioon. Lakimuutos myös selkeytti merkittävästi ihmiskauppasäännöksen ja muiden rikosnimikkeiden välistä rajanvetoa sekä tahallisuusvaatimuksen täyttymisen kriteereitä tarkentamalla ja muokkaamalla oikeushyvää, jota pakkoavioliittojen kriminalisoinnilla pyritään suojaamaan. Pakkoavioliitot eivät edellytä ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita, vaan ne ovat itsessään ihmisoikeusloukkaus.

Lakimuutos ei kuitenkaan ollut täydellinen, ja sillä voi olla myös negatiivisia vaikutuksia pakkoavioliittojen rikosoikeudelliseen rangaistavuuteen. Lakimuutoksen hallituksen esityksessä HE 65/2024 vp painostamista ihmiskaupan keinona ei ole ymmärretty täysin, vaan hallituksen esityksen mukaan väkivallalla uhkaaminen voi olla painostamista. Väkivallalla uhkaaminen on kuitenkin yksi törkeän tekemuodon kvalifiointikriteereistä, ja lakimuutos voikin tältä osin ohjata rikosprosessin viranomaisia arvioimaan tekoa lievemmillä rikosnimikkeellä, kuin lainsäädännön mukaan pitäisi. Lakimuutos myös mahdollisti tapauskohtaisen arvioinnin ihmiskaupparikoksen täyttymisen osalta tilanteissa, joissa uhrina on täysi-ikäisyyttä lähestyvä alaikäinen. Tämä tapauskohtainen arviointi voi aiheuttaa epävarmuutta ja vähentää ennakoitavuutta, mutta se on myös selkeä poikkeus ihmiskaupparikoksen suostumuksen arviointiin ja siten säännöksen koherenssiin.

Lakimuutos vaikutti siten sekä positiivisesti että negatiivisesti pakkoavioliittojen rikosoikeudelliseen rangaistavuuteen. Negatiivisten seikkojen osalta lainsäädännön myöhempi kehittäminen ja korjaaminen muutoksen perusteluiden osalta tulee olemaan erittäin tärkeää. Lakimuutos tai tulevat lakimuutokset eivät kuitenkaan yksinään vaikuta pakkoavioliittojen rikosoikeudelliseen rangaistavuuteen, vaan erittäin merkittävässä roolissa on käytännön työ sekä rikosprosessissa että sen ulkopuolella. Uhreille tulee tehdä mahdollisimman helpoksi avun hakeminen sekä heidän tulee pystyä luottamaan viranomaisiin ja oikeusjärjestelmäämme. Rikosprosessin viranomaisten tulee taas olla riittävän koulutettuja tunnistamaan ja selvittämään tapauksia käytännössä, jotta hienovaraisemmatkin pakottamisen keinot ja ihmiskauppa voidaan tunnistaa. Koulutuksen lisäksi vaaditaan riittävästi aikaa ja resursseja. Lakimuutos loi kattavan oikeudellisen pohjan, mutta se ei yksinään riitä.

Lakimuutos L 696/2024 oli erittäin tärkeä edistysaskel pakkoavioliittojen rikosoikeudellisen rangaistavuuden kehittämiseksi. Enemmän kuin muutama sana lisää rikoslakiin, mutta ei kuitenkaan riittävästi uhreille.